

Mehdilik Meselesinde Ehl-i Sünnet Kelamcılar ile Mutasavvıflar Arasındaki Yaklaşım Farklılıkları

Differences in Approaches between the Theologians of Ahli Sunnah and Sufis to the Matter of Mahdism

Hasan Gümüšoğlu*

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi
Research Article

Sorumlu Yazar

Corresponding author:

* Yalova Üniversitesi
İslami ilimler Fakültesi
hasgumus@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-0836-4031

Başvuru/Submitted :

18 Mayıs 2022

Kabul/Accepted :

15 Haziran 2022

DOI:

10.20860/ijos.1118318

Atıf/Citation:

Gümüšoğlu, H. "Mehdilik Meselesinde Ehl-i Sünnet Kelamcılar ile Mutasavvıflar Arasındaki Yaklaşım Farklılıkları". Ululararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 17(2022): 113-131.

Öz

Bu çalışmada "Mehdilik" meselesiyle alakalı İslâm'ın temel kaynaklarında yer alan bilgilere kısaca temas edildikten sonra Ehl-i sünnet kelamcılar ile mutasavvıfların konu hakkındaki görüşlerine yer verilerek iki tarafın görüşleri hakkında genel bir karşılaştırma yapılmıştır. İtikadî İslâm mezheplerinin tartışmalı meselelerinden biri olan Mehdi'nin geleceği hakkında Ehl-i sünnet kelamcılar ve mutasavvıfların genel manada görüş birliğinde olduğu söylenebilir. Ancak kelamcıların mesele ile ilgili açıklamaları sınırlı olduğu halde mutasavvıfların konuya daha fazla ilgi duyarak geniş açıklamalar yaptıkları görülmektedir. Kelamcılar ve mutasavvıflar, hadis kaynaklarında yer alan Mehdi ile ilgili hadisleri esas almakla birlikte eserlerde hadislerin sıhhati konusunda ortaya çıkan tartışmalar önemli bir yer işgal etmiştir. Bazı âlimler, Mehdi konusunda aralarında tevâtür derecesine ulaşanların da bulunduğu yüzlerce hadisin varlığına dikkat çekerken bazıları, söz konusu hadislerin haber-i vâhid derecesinde kaldığını söylemişlerdir. Bir kısım âlimler ise Mehdi ile ilgili hadislerin arasında zayıf ve hasenin bulunduğunu kabul etmekle birlikte bazısının manen mütevâtür olduklarını belirtmişlerdir. Ehl-i sünnet kelamcılar ve mutasavvıfların Mehdi ile ilgili sahih haberleri esas alarak, Mehdi'nin âhirzamanda gelip İslâm'ı ve adaleti hâkim kılmaya konusunda görüş birliğinde olduğu söylenebilir. Ehl-i sünnet kelamcıları, eserlerinde kelim ilminin gayelerinden biri olan bidat görüşlerin geçersizliğini ortaya koyma çerçevesinde özellikle Şîa'nın bu konudaki iddialarına cevap vermeye özen göstermişlerdir. Söz konusu kelamcılar, İmâmiyye Şîa'sının on ikinci imam ekseninde oluşturduğu inancın aksine Mehdi'nin âhirzamanda bir beşer olarak doğup yaşayacağını ve İslâmî esasları hâkim kılmaya muvaffak olduktan sonra tabii bir ölüm ile vefat edeceğini belirtmişlerdir. Bu sebeple İslâm'ı hâkim kılmak için yeterli gayret gösterilmeden olağan üstü güçlere sahip bir Mehdi tarafından işlerin düzeltileceği beklentisi (Mehdi-i muntazar inancı) Ehl-i sünnet tarafından uygun bulunmamıştır. Ehl-i sünnet kelamcılar ve mutasavvıflar, Mehdi'nin üstün bazı vasıflara haiz bir zat olduğunu ve İslâm'ı bidatlerden arındırarak tam manasıyla hâkim kılmaya ifade etmişlerdir. Ancak mutasavvıfların Mehdi konusunda tasavvufa has yollarla ulaştıkları bilginin yardımıyla konu hakkında kelamcılardan daha fazla açıklamalarda buldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mehdi, İtikad, Ehl-i Sünnet, Kelam, Tasavvuf..

Abstract

There is a general consensus among theologians and mystics about the matter of Mahdism as it is one of the controversial issues in the sects of Islam. However, Sufis appear to have been more interested in the subject and have given detailed explanations. In this study, after the information given about the matter of Mahdism in the basic Islamic sources is presented, the views the theologians and mystics will be given and then an elaborate evaluation about theories of those two groups will be made up. Although theologians and mystics based on the hadiths about the Mahdi in the hadith sources, the discussions about the authenticity of the hadiths occupy an important place in the works. While some scholars have drawn attention to the existence of hundreds of hadiths on the subject of Mahdi some of which reached the level of tawatur, some have said that the hadiths in question remained at the level of khabar al-wahid. Some scholars, on the other hand, admit that there are weak and hasan ones among the hadiths about the Mahdi, but they state that some of them are mutawatir with regard to meaning. Based on the sound news about the Mahdi, it can be said that Ahl as-sunnat theologians and mystics agree that the Mahdi will come in the ahirzaman (last time) and make Islam and justice prevail. Ahli Sunnah theologians have taken care, in their works, to respond to the claims of Shia on this subject within the framework of revealing the invalidity of bidat views, an aim of the science of kalam. The theologians state that contrary to the belief formed by the Imamiyya Shia on the axis of the Twelfth Imam, the Mahdi will be born and live as a human being in the ahirzaman and will face a natural death after he succeeds in making Islamic principles prevail. Therefore, without striving to make Islam prevail, the expectation that things will be corrected by the Mahdi, with extraordinary powers (Mahdi-i muntazar), has not been approved by the Ahli Sunnah. The sufis and Ahli Sunnah theologians and have stated that the Mahdi is a person with some superior qualities to completely enforce Islam by purifying it of innovations. However, it has been seen that the mystics have made more statements about the Mahdi than the theologians through the information they obtain in ways unique to Sufism.

Keywords: Mahdi, Creed, Ahli Sunnah, Theology, Mysticism

Giriş

“Mehdilik” konusunda bazı hadis-i şerifler bulunmakla birlikte asr-ı saâdet ve sahabe döneminde insanları meşgul eden önemli bir mesele haline gelmemiştir. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk olarak Hz. Ali’nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye’nin (öl. 81/700) Mehdi olduğunu iddia eden insanların görüldüğü Tâbiîn devrinden itibaren Mehdilik meselesi, Müslümanların gündeminden çıkmamıştır. Bu konu özellikle Ehl-i sünnet ile Şia arasındaki ihtilafların temelini oluşturan imamet meselesi ekseninde ciddi tartışmalara sebep olmakla birlikte Ehl-i sünnet ulemasının da meseleye bakışlarında farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Ehl-i sünnet uleması genel manada alakalı hadisleri dikkate alarak Mehdi’nin âhîrzamanda geleceğini kabul etmekle birlikte kelamcılar ile mutasavvıfların konuya yaklaşımı araştırmaya değer bulunmuştur. Mehdilik konusunda geçmişte telif edilen pek çok müstakil eserin yanında kelama ve tasavvufa dair eserlerde de ayrı başlıklar halinde konuya yer verilmiştir. Bununla birlikte geçmişte kelamcıların mesele ile ilgili açıklamalarının sınırlı olduğu, mutasavvıfların ise konuya daha fazla ilgi duydukları ve daha geniş açıklamalar yaptıkları görülmektedir. Biz İslâm’ın temel kaynaklarında Mehdilik konusuna temas ettikten sonra kelamcılar ve mutasavvıfların konu hakkındaki görüşlerini incelemeye çalışacağız.

1. İslâm’ın Temel Kaynaklarında Mehdilik

Kelime olarak doğru yolu göstermek manasını ifade eden *hüdâ* ve *hidayet* kökünden gelen “mehdi”, “Allah Teâlâ’nın hakka hidayet ettiği, hihayete mazhar olmuş, doğru yolda yürüyen ve tarik-ı müstakimde bulunan kişi”¹ manasında kullanılır. Müslümanlar arasında meşhur olan görüşe göre Mehdi, “Ehl-i beyt’ten âhîrzamanda dini güçlendirip yeryüzünde adaleti hâkim kılacak zattır.”²

Mehdi konusu Kur’ân-ı Kerim’de açıkça yer almamakla birlikte bazı âyetlerin tefsirinde konuya temas edilmiştir. Bu âyetlerden bir tanesi meâlen: “*O, öyle bir Allah’tır ki, müşriklerin hoşuna gitmese de dinini, bütün dinlere üstün kılmak için Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir*”³ şeklindedir. Söz konusu galibiyetin Hz. İsa ve Mehdi devrinde olacağına dair haberleri zikreden Endülüslü meşhur müfessir Ebû Abdillâh Muhammed el-Kurtubî (öl. 671/1273), Hz. Mehdi’nin Resûlullah’ın (s.a.v.) soyundan geleceğine dair haberlerin tevatür derecesine ulaştığını belirtir.⁴ Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) ve İsmâil Hakkı Bursevî (öl. 1137/1725) ise bu galibiyetin zamanla artarak devam edeceğine ve son olarak Hz. İsa’nın nüzûlü ve Mehdi’nin devrinde tamamlanacağına işaret ederler.⁵

Ayrıca “*Andolsun ki Allah İsrail oğullarından söz almıştı ve onlardan on ki nakîb (temsilci) seçmişti*”⁶ meâlindeki âyetin tefsirinde de Mehdi konusuna yer verilmiştir. Ebû’l-Fidâ İbn Kesîr (774/1373), on iki halifenin kâmil manada halife olduğunu ifade ettikten sonra âhîrzamanda gelecek Mehdi’nin söz konusu halifelerden biri olacağını belirtir. O, ayrıca hadiste geçen on iki imamın⁷ İmâmiyye Şiası’nın inandığı On İki İmam ve Mehdi’nin de Şiîlerin gizlendiği yerden çıkmasını bekledikleri imam olmadığını ifade eder.⁸

Mehdilik meselesi hadislerde daha geniş olarak ifade edilmiştir. Ebû Dâvûd’un Mehdilik konusundaki hadisleri *Kitâbu’l-Mehdi* adı altında müstakil bir bölümde toplaması⁹ konunun ehemmiyetini göstermektedir. Ayrıca Kütüb-i sitte âlimlerinden Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce ve Tirmizî’nin hadis kitaplarında da Mehdi ile

¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdr, 1300), 15/354; Ebû’t-Tâhir Fîrûzâbâdî, *Kâmûs Tercemesi*, çev. Âsım Efendi (İstanbul: 1305), 4/1229; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317), 2/1436.

² Ebû’t-Tayyib Şemsü’l-Hak Muhammed Azimâbâdî, *Avnül-mâbûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (Medine: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1968), 2/361.

³ Tevbe 9/33.

⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi’l-Kur’ân* (Kahire: Müessesetü’r-Risâle, 1959), 10/180.

⁵ Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981), 16/42; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-beyân* (İstanbul: Matbaatü’l-Osmâniyye, 1926), 3/416.

⁶ Mâide 5/12.

⁷ Müslim, “İmâre”1.

⁸ Ebû’l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azim*, nşr. Siyâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Dâru Tayyibe, 1999), 3/65-6.

⁹ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Riyad: Mektebetü’l-Me’arif, 1424), “Mehdi” 1 vd.

alakalı hadisler yer almıştır.¹⁰ Bu itibarla Mehdî ile ilgili hadislerin Buhârî ve Müslim’de yer almamasını ileri sürerek Mehdî’nin geleceğine şüpheyle yaklaşılması¹¹, Müslümanları bağlayan hadislerin sadece Buhârî ve Müslim’de yer alanlardan ibaretmiş gibi yanlış bir algıya sebebiyet vereceğinden sorunlu olduğunu söylemek gerekir.

Hadis kaynaklarında benzer pek çok rivayeti bulunan Mehdî hadislerinin Ebû Dâvûd’ta yer aldığı şekliyle bazıları şunlardır:

“Dünyanın tek günlük bir ömrü bile kalmış olsa, Allah bir kimse gönderinceye kadar o günü uzatır. O, benim Ehl-i beytimdendir, onun ismi, benim ismime, babasının ismi de babamın ismime mutabıktır... Mehdî benim zürriyetimden, Hz. Fatıma’nın evladındandır. O önceden zulümle dolan yeryüzünü adaletle doldurur...”¹²

Sünen-i Ebî Dâvûd’un şârihlerinden Ebü’t-Tayyib Muhammed el-Azimâbâdî (öl. 1857-1919), Mehdî ile ilgili hadislerin Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Mes’ûd (r.a.) gibi ileri gelen sahabeden nakledildiğine ve bunların pek çok hadis kitabında yer aldığına dikkat çeker. Azimâbâdî, Mehdî ile alakalı mevzû ve zayıf hadislerin olduğunu belirtmekle birlikte sahih ve hasen hadislerin de bulunduğunu ifade ederek hükmün bu esaslar istikametind verilmesi gerektiğini belirtir.¹³

Celâleddîn Süyûtî (öl. 911/1505) ise *el-Arfû’l-verdî fî ahbâri’l-Mehdî* isimli eserinde Mehdî konusunda gelen yüzlerce hadis ve haberi naklettikten sonra bu konudaki haberlerin tevâtür derecesine ulaştığını ifade eder.¹⁴ Süyûtî’nin dışında başka âlimler, Mehdî ile ilgili hadislerin arasında zayıf ve hasen olanların bulunduğu kabul etmekle birlikte bazılarının mânen mütevâtir olduklarını belirtmişler¹⁵, özellikle hadis âlimlerinin Mehdî ile alakalı hadisleri mütevâtir kabul ettiklerine dikkat çekmişlerdir.¹⁶ Söz gelimi Mehdî mevzuunda müstakil eser yazan İbn Hacer el-Heytemî (öl. 974/1567), Ehl-i beyt’ten Mehdî’nin geleceği ve yeryüzünde adaleti hâkim kılacağı konusunda pek çok sahih hadisin bulunduğunu belirtir.¹⁷ Kurtubî, *et-Tezkire fî ahvâli’l-mevtâ ve’l-âhire* isimli eserinde bu hususta varit olan hadislere ve haberlere geniş yer ayırırken¹⁸ İbn Kesir ve el-Azimâbâdî gibi bazı âlimler on iki kâmil halife arasında Hülefâ-yi Râşidîn ve Ömer b. Abdülaziz’in yanı sıra Mehdî’yi de zikretmişlerdir.¹⁹

Mehdî konusundaki hadislere ve bunların zayıf, hasen ve sahih oldukları konusunda âlimlerin farklı görüşlerine yer veren İbn Haldûn, önceki devirlerde pek çok kişinin Mehdilik iddiasında bulunarak insanları aldattıklarına dikkat çeker. Bu kişilerin hâkimiyeti ele alarak dinin hükümlerini tatbik edip, adaleti tesis edecek asabiyete yani güce sahip olmadıklarına atıfta bulunan İbn Haldûn, devlet ve hâkimiyet görüşünün temeline oturduğu asabiyetin, Mehdî’nin hâkimiyeti için de lazım olduğunu ifade eder. İbn Haldûn, Allah’ın kalplerini bir araya getirdiği insanların Mehdî’ye tabi olmalarıyla Hz. Fatıma’nın soyundan, asabiyet ve güç sahibi bir Mehdî’nin zuhurunun mümkün olduğunu belirtir.²⁰

Mehdîlik meselesi Ehl-i sünnet itikadının temel esasları arasında sayılmamakla birlikte “Mehdî’nin varlığını inkâr etmek, Hz. Peygamberin (s.a.v.) Mehdilik ile ilgili hadislerini inkâr etmek manasına

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*. nşr. Muhammed. F. Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi Kütübî’l-Arabiyye, 1954), “Fiten” 34; Ebû İsmâ Muhammed b. Sevre et-Tirmizî, “*el-Câmi’u’s-şâhih*”. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Matbaatu Mustafa el-Mebânî, İkinci Basım,1978), “Fiten”, 52.

¹¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Mehdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/373.

¹² Ebû Dâvûd, “Mehdî”1; İbn Mâce, “Fiten” 34; Tirmizî, “Fiten” 52.

¹³ Azimâbâdî, *Avnül-mâbûd*, 2/362-8.

¹⁴ Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-Arfû’l-verdî fî ahbâri’l-Mehdî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2006), 156.

¹⁵ Muhammed b. Resûl el-Hüseynî el-Berzencî, *el-İşâ’a li eşrâti’s-sâ’a* (Beyrut: Dâru’l-Minhâc, 2005), 215.

¹⁶ M. Zâhid Kevserî, *Nazra âbire fî mezâimi men yünkuru nüzûle İsmâ aleyhi’s-selâm kable’l-âhire* (Kahire: y.y., 1987), 122.

¹⁷ Ahmed b. Hacer el-Mekkî el-Heytemî, *el-Kavlü’l-muhtasar fî alâmâti’l-Mehdiyyi’l-muntazar*, thk. Mustafa Âşûr (Kahire: Mektebetü’l-Kur’ân, ts.), 27 vd.

¹⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *et-Tezkire fî ahvâli’l-mevtâ ve’l-âhire* (Riyad: Mektebetü Dâru’l-Minhâc, 1425), 2/1190-1216.

¹⁹ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 3/65-6; Azimâbâdî, *Avnül-mâbûd*, 2/367.

²⁰ Abdurrahman İbn Haldûn, *Mukaddime* (Beyrut: Dâru’l-Belhî, 1992), 1/514-42.

geleceğinden”²¹ Mehdilik meselesinin itikadî boyutu göz ardı edilmez. Nitekim Ehl-i sünnet âlimleri, ittifakla, İmâmiyye'nin On İkinci İmam'ın gizlendiği ve Mehdî olarak ortaya çıkacağı inancını²² reddetmişlerdir. Ayrıca ileride temas edeceğimiz gibi Ehl-i sünnet âlimlerinin bir kısmı, Mehdî'nin âhîrzamanda ayrı bir zat olarak dünya gelip büyük bir velînin ve müceddidin sıfatlarına sahip olacağını ve İslâm'ı bidatlerden arındırarak tam manasıyla hâkim kılacağını kabul etmektedirler.²³

Yukarıda belirttiğimiz Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Tirmizî'nin rivayet ettikleri hadislerde “Mehdî'nin gelmesi”, “çıkması” ve “Allah tarafından gönderilmesi”²⁴ gibi ifadelere yer verilip Mehdî-yi Muntazar yani Mehdî beklentisinden ve Mehdî'nin gaybetten sonra ortaya çıkışından (zuhûrdan) bahsedilmez. Dolayısıyla İmâmiyye Şîa'sının Mehdî inancının esasını oluşturan “Mehdî-yi Muntazar/Mehdî'yi bekleme anlayışı, hadis kaynaklarında bulunmadığı için Ehl-i sünnet'in Mehdî ile alakalı görüşleri arasında yer almamaktadır.

2. Tarihi Süreçte Mehdî Tartışmaları ve Mehdilik İddiaları

Tarihte Müslümanları meşgul eden önemli meselelerden birisi sahte Mehdilik iddialarıdır. Bu konuda âdetâ birbirleriyle yarışan Şîiler, Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye ve ondan sonra yaşayan pek çok önderleri hakkında Mehdî iddiasında bulunmuşlardır.²⁵ Dolayısıyla bu meseledeki tartışmalar, sadece Ehl-i sünnet ile Şîa arasında olmayıp Şîi fırkaların kendi aralarındaki anlaşmazlıkların en önemli sebeplerinden birisi Mehdî konusundaki ihtilâftır. Şîiler kadar sık olmamakla birlikte geçmiş asırlarda Sünnî Müslümanlar arasında da Mehdilik konusunda tartışmalar gündeme gelmiş ve Mehdilik iddiasında bulunanlar çıkmıştır.²⁶

Özellikle on dokuzuncu asrın sonlarına doğru Sünnîlerin Mehdilik konusuna ilgisinin arttığı ve bu konudaki yazıların çoğaldığı görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin ciddi manada bekâ meselesiyle karşı karşıya kaldığı zamana tekabül eden söz konusu dönemde Mehdî beklentisinin artmasında Osmanlı idaresinin Hz. Mehdî'ye kadar süreceğine dair ifadelerin etkili olduğu söylenebilir.²⁷ Osmanlı'da Mehdilik meselesinde açıklamada bulunan pek çok âlim, Osmanlı Devleti'nin Mehdî'ye kadar devam edeceğini ifade ederek hem sahte Mehdilik iddialarının hem de başka hilâfet heveslerinin sonuçsuz kalacağına işaret etmişlerdir.²⁸ Söz gelimi Bosnalı Şeyh Alâüddin Ali Dede ez-Zigatvârî (öl. 998/1590) yılında yazmış olduğu eserinde Osmanlı'nın hilâfete sahip olan son İslâm Devleti olduğunu belirtmiş ve zuhuru beklenen Hz. Mehdî'ye kadar Osmanlı Devleti'nin devam edeceğini ve Osmanlıların hilâfeti Mehdî'ye teslim edeceğini açıklamıştır.²⁹ Ayrıca Osmanlı Devleti'nin İnan ile yaptığı yazışmalarda Osmanlı'dan seneler önce Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (öl. 638/1240) Osmanlı Devleti'nin

²¹ İbrahim Kutluay, “İmâmiyye Şîası Hadis Literatüründe Mehdîye Dair Rivayetlerin Sünnî Kaynaklarla Mukayesesi: Mehdî Telakkisi Ehl-i Sünnet'e Şîa'dan mı Geçti?” *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri* ed. Mehmet Tıraşçı vd. (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018), 421; Murat Akın, “Günümüzde Bazı Marjinal Mehdî Tiplerleri ve Söylem Analizleri”, *Kelam Araştırmaları Dergisi (KADER)*, 16/1 (2018), 70.

²² Şeyh Sadük, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Babeveyh el-Kummî, *Şîi-İmamiyyenin İnanç Esasları*, trc. E. Ruhi Fığlalı (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978), 111-2; İbn Babeveyh Ebû'l-Hasen Ali Kummî, *el-İmâme ve't-tebsire* (Kum: Medresetü'l-İmâm el-Mehdî, 1363), 60.

²³ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, nşr. Ahmed Şemseddin (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 6/51 vd; İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fâruk es-Serhendî *Mektûbât* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.), 2/115, 118, 3/186.

²⁴ Ebû Dâvûd, “Mehdî”1; İbn Mâce, *es-Sünen*, “Fiten” 34; Tirmizî, “*el-Câmi'u's-şahîh*”, “Fiten”52.

²⁵ Ebû Muhammed Hasan b. Müsa b. Hasan en-Nevbahtî, *Firaku's-Şîa* (Necef: y.y., 1936), 26; Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *Kitâbü'l-Makâlât ve'l-fırak*, nşr. Muhammed Cevâd Mezkûr (Tahran: Merkez İntişarât İlmi,1982), 20 vd.

²⁶ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), 7/31.

²⁷ Osmanlı'da Mehdilik meselesinde ortaya çıkan tartışmalar, İstanbul'un fethi için yapılan hazırlıklar zamanına kadar gitmektedir. Bilindiği gibi Fatih Sultan Mehmed Han'ın devrin önemli şeyhlerinden Akşemseddin'e (863/1459) büyük hürmet ve sevgisi bulunmaktaydı. (Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*, nşr. Ahmed Suphi Furat (İstanbul: İÜEF. Yayınları,1985), 229.) Bu sevgi ve hürmetin temelinde Akşemseddin'in İstanbul'un fethindeki gayretinin önemli etkisi vardı. Fethi hazırlığı esnasında bazı âlimler Fatih'e, Kostantiniyye'nin fethi konusundaki hadisleri atıfta bulunarak İstanbul'un fethinin kıyamete yakın Mehdî tarafından yapılacağını söylemişlerdi. Söz konusu âlimlerin bu açıklamalarıyla Padişahı İstanbul'a sefer hazırlığından men ettiklerini duyan Akşemseddin ise, İstanbul'un önce Sultan Mehmed tarafından savaşıla fethedileceğini daha sonra kıyamete yakın Mehdî tarafından tekbir ve dualarla manevî olarak ikinci kez fethedileceğini söylemiş, Padişah da onun görüşüne itibar ederek savaşı hazırlığına devam etmişti. Hüseyin Enişî, *Menâkıb-ı Akşemseddin*, İBB. AK. OE.Yz. 0601, v. 140a

²⁸ Ahmed b. Zeynî ed-Dahlân, *Fütühâtü'l-İslâmiyye ba'de mudiyyi'l-fütühâtü'n-nebeviyye* (Kahire: Matbaatü'l-Miriyye, 1323), 2/208-9.

²⁹ Alâüddin Ali Dede ez-Zikatvârî, *Muhâzaratü'l-evâil ve müsâmeratü'l-evâhir* (Beirut: y.y., ts.), 165.

kurulacağını haber verdiğine³⁰ atıfta bulunulduktan sonra Osmanlı Devleti'nin Hz. Mehdi'nin zuhuruna veya kıyamete kadar varlığını devam ettireceğine dikkat çekilerek Osmanlı'nın İslâm açısından daha güçlü bir devlet olduğu ifade edilmiştir.³¹

On dokuzuncu asrın sonlarına doğru ve Osmanlı hilafetinin aleyhinde faaliyetlerin arttığı bir dönemde Numan b. Muhammed el-Âlûsî (öl. 1317/1899) 1883 senesinde yazdığı eserinde âlimlerin, Osmanlı Devleti'nin Mehdi'nin gelmesine kadar devam edeceğine dair beyanlarına dikkat çekmiştir.³² 1871-1886 yıllarında Mekke-i Mükerreme'de müftülük yapan Ahmed b. Zeynî Dahlân (öl. 1304/1886) ise Mehdilik iddialarıyla Osmanlı Hâkimiyetinin zayıflatılmaya çalışıldığı bir ortamda Osmanlı Devleti'nin Mehdi'ye kadar devam edeceğini dolayısıyla Osmanlıya isyan edenin bâgî olduğunu belirtmiştir.³³

Mehdi hakkındaki hadislerin mütevâtir, sahih, hasen ve zayıf olmak üzere muhtelif olduğuna dikkat çeken Dahlân, Mehdi'nin geleceği, Hz. Fatıma'nın evladından olacağı ve yeryüzünü adaletle dolduracağını kesin olduğunu, bunun dışında kendi ve babasının ismi, çıkacağı yer ve zamanla ilgili ifadelerin³⁴ ihtilafı olduğunu açıklar. Kendisinin Mehdi olduğunu iddia ederek insanları bîate davet eden bir Mehdilik anlayışının yanlış olduğuna dikkat çeken Dahlân, Mehdi'nin esas olarak küfrü ortandan kaldırıp İslâm'ı tatbik etme noktasında gerçekleştirdiği muvaffakiyet ile anlaşılacağını belirtir.³⁵ Dahlân'ın bu ifadeleri, selef devrinin meşhur âlimlerinden Süfyân-ı Sevrî'nin (öl. 161/778) konu hakkındaki açıklamalarıyla benzerlik göstermektedir. Mehdi hakkında konuşmaların çoğalıp Mehdilik iddialarının arttığı hatırlatılarak bu konudaki görüşü sorulduğunda Süfyân-ı Sevrî'ye, insanların kapısına giderek mehdiliğine davet eden insanlara itibar edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁶

Yukarıda yer verdiğimiz bilgilerin ışığında Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) Mehdi ile alakalı hadis-i şerifleri esas alınarak Mehdi konusundaki tartışmaların sahâbe devrinin sonlarından itibaren gündemi meşgul etmeye başladığı söylenebilir. Ancak Muhammed b. Hanefiyye'den itibaren özellikle Şîi çevrelerin konuya çok fazla ilgi duyup onu temel bir inanç haline getirme gayretleri tartışmaları alevlendirmiştir. Mehdi tartışmaları zaman içerisinde bazen yüksek bazen de düşük sesle devam etmekle birlikte Osmanlı'nın sonuna doğru Sünnî Müslümanların gündemini oldukça fazla meşgul etmiştir.

Tarihî süreçte Mehdi'nin geleceği konusunda tereddütleri olmayan mutasavvıflar Mehdilik konusundaki hadisleri esas almanın yanında bazen keşif yoluyla ulaştıkları bilgilere dayanarak konu hakkında geniş açıklamalar yapmışlardır. Ehl-i sünnet kelamcılar ise özellikle Şîa'nın Mehdilik meselesini İslâmî esaslara muhalif bir şekilde inanç esası haline getirmesinin etkisiyle "sahih itikadı tespit" istikametinde konuyu ele almışlardır.

Kaynaklarda yer alan hadisler, Ehl-i sünnet'in Mehdi hakkındaki görüşlerinin esasını oluşturmakla birlikte bu konuda vârit olan haberlerin hepsini zâhirî manalarda kullanmak konunun açıklanması için yeterli gelmeyebilir. Söz konusu hadislerin veya haberlerin bir kısmının manevî hayata işaret etmesi mümkün olduğundan konun açıklığa kavuşturulmasında tasavvuf ehlinin izahları³⁷ önemli olmakla birlikte onların da yanlış anlaşılmaya fırsat vermemek için bazı hususları açıkça ifade etmedikleri bilinmektedir. Şîa ve bazı bidat ehli kimseler ise Mehdi'nin lehinde veya aleyhinde görüş açıklarken dinin esaslarını tahrife varan yorum veya yaklaşımlarda bulunmuşlardır.

³⁰ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *eş-Şeceretü'n-Nu'maniyye (fî Devlet-i Osmâniyye) bi Şerh-i Sadrddîn el-Konevî*, nşr. Asım İbrâhim el-Keyyâlî (Beyrut: Dârul-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 29-30.

³¹ Râgıb Paşa, *Tahkik ve Teyfik*, 43b, İBB. A.K. No: K-0117.

³² Hayruddin Ebu'l-Berekât Numan b. Muhammed el-Âlûsî, *Ğâliyetü'l-Mevâiz* (Beyrut: Dârul-Minhâc, 2005), 283.

³³ Dahlân, *Fütühâtü'l-İslâmiyye ba'de mudiyi'l-fütühâti'n-nebeviyye*, 2/209.

³⁴ Kurtubî, *et-Tezkire fî ahvâli'l-mevtâ ve'l-âhire*, 1206 vd.; Süyûtî, *el-Arfü'l-verdî fî ahbâri'l-Mehdî*, 94-105; Aliyyü'l-kâri, *el-Meşrebü'l-verdî fî hakikati'l-Mehdî*, (Kahire: Matbaatu'l-Mütevekkil, 1278), 7-9.

³⁵ Dahlân, *Fütühâtü'l-İslâmiyye ba'de mudiyi'l-fütühâti'n-nebeviyye*, 2/207-15.

³⁶ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, 7/31.

³⁷ Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyarbekrî, *Târihu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis* (Kahire: Matbaatu Osmân Abdurazâk, 1302), 2/321-2.

Bir kısmını yukarıda zikrettiğimiz Ehl-i sünnet kaynaklarından yer alan bilgiler istikametinde Sünnî Müslümanların İmâmîyye’de olduğu gibi Mehdi’yi bekleyerek İslâmî mükellefiyetlerini ve mesuliyetlerini ihmal etmelerinin doğru bir yaklaşım olmadığı ifade edilmelidir. Aynı şekilde Müslümanların İslâmî esasları hâkim kılmak için gereken gayreti göstermeden zulüm ve yanlışların sadece Mehdi tarafından düzeltereğine dair düşüncelerinin İslâm’ın esaslarıyla uygunluk arz etmediğine işaret etmek gerekir. Bilindiği gibi Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’in (s.a.v.) geleceği önceki kitaplarda ve peygamberler tarafından haber verildiği halde, âhîr zaman peygamberi olarak gelip İslâm’ı tebliğ ettiğinde, özellikle bunu bekleyen Ehl-i kitap onu kabul etmemiş ve beklemeği sürdürmüşlerdir. Mehdi, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetine tam manasıyla mutabık olarak İslâm’ı hâkim kılacağı için onun Resûlullâh’ın (s.a.v.) tebliğ ve irşad usulünde bulunmayan yolları/vasıtaları kullanması veya maddî kerametlere dayalı bir hareket yürüteceğinin zannedilmesi sağlıklı olmaz. Zira peygamberlere mahsus olan mucizenin onların tebliğinde yeri sınırlı olup Allah’ın yardımı peygamberlerle olduğu halde onlar, diğer insanların çok üstünde beşerî gayret gösterip Allah’a dua ve ilticaya devam ederek vazifelerini tamamlamışlardır.

Ümmet-i Muhammed’in büyük velileri, bir velinin özellikle maddî kerâmet göstermesini, kerametler izhar ederek insanları kendi veliliğine çağırmasını doğru bulmamışlar, şeriata ve Hz. Peygamber’in sünnetine uymanın en büyük ve yüce keramet olduğunu ifade etmişlerdir.³⁸ Ayrıca bazı mutasavvıflar, maddî kerametlere itibar etmemenin yanında insanın kötülünen sıfatlarından (ahlâk-ı mezmûme) övülen sıfatlara (ahlâk-ı hamîde) değiştirilmesinin en büyük keramet ve gerçek tasavvuf olduğunu söylemişlerdir.³⁹ İmâm-ı Rabbânî (k.s.), bir peygamberin insanlar tarafından bilinmesi gerektiği halde bir velinin insanlar tarafından bilinmesinin lâzım gelmediğini belirtir ve Allah Teâlâ’nın evliyasından olduğu halde pek çok kişinin kendisinin velî olduğunu dahi bilmediğine dikkat çeker.⁴⁰ İleride temas edeceğimiz şekilde hâtemü’l-evliya olan Mehdi’nin söz konusu esaslar istikametinde kısaca Resûlullâh’ın (s.a.v.) sünnetine uygun bir irşad ve tebliğ hareketi gerçekleştireceği gözden kaçmaması gereken önemli bir noktadır.

Mehdi konusundaki inanç farklılıkları Şîî fırkalar arasında çok daha fazla olmakla birlikte o, müstakil bir makale konusu olduğu için bizim bu çalışmamız Ehl-i sünnet kelimciler ile mutasavvıfların konuya yaklaşımlarıyla sınırlı tutulmuştur.

3. Kelamcıların Mehdilik Meselesine Bakışları

Hadis kaynaklarında ilk dönemlerden itibaren Mehdiye dair rivayetler zikredilmekle birlikte ilk akâid metinlerinden olan *el-Fıkhu’l-ekber* ve *Tahâvî Akâidi*’nde konuya yer yerilmemiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hasen b. Alî Halef el-Berbehârî’nin (öl. 329/940) *Şerhu Kitâbi’s-Sünne* isimli kitabının Mehdilik meselesine temas eden itikada dair eserlerin ilklerinden olduğu söylenebilir. Ömer en-Nesefî (öl. 537/1142) ise, *Metnü’l-Akâid*’te: Şîa’nın On İkinci İmâm dolayısıyla da Mehdi hakkındaki görüşlerinin geçersiz olduğunu göstermek için dolaylı olarak konuya temas eder. *Metnü’l-Akâid*’in şerhinde Şîa’nın Mehdi inancının yanlışlığını ortaya koymaya çalışan Sa’deddin Teftâzânî (öl. 792/1390), *Şerhu’l-Makâsid* isimli hacimli eserinde Mehdilik konusunu ayrı bir başlık altında geniş olarak incelemiştir. Mehdi’nin Hz. İsa ile beraber Deccâl’i mağlup edeceğine dair hadisleri zikreden Aliyyü’l-kârî, ilgili haber ve eserlerin Hz. Peygamberden sabit olması itibarıyla bunlara iman gerekliliğini belirterek meselenin itikadî boyutuna açık bir şekilde atıfta bulunmuştur. Bu kısa bilgiden sonra konunun akâid metinlerinde ve Kelâma dair eserlerde nasıl yer aldığına biraz geniş olarak bakabiliriz.

3.1. Akâid Metinlerinde Mehdilik

Daha önce ifade ettiğimiz şekilde İlk dönem akâid metinlerinden olan *el-Fıkhu’l-ekber* ve *Tahâvî Akâidi*’ne bakıldığında Mehdilik konusuna yer verilmediği görülür. İmâm Eş’arî’nin kelam ilminin gerekliliği konusunda kendisini ikna etmeye çalıştığı ve el-İbâne isimli eserini göndererek görüşlerine itibar ettiği⁴¹ Hasen b. Alî Halef el-Berbehârî’nin (öl. 329/940) ise *Şerhu Kitâbi’s-Sünne* isimli eserinde konuya temas ettiği görülmektedir.

³⁸ Abdurrahman Molla Câmî, *Tercüme-i Nefahâtü’l-üns*, trc. Lâmiî Çelebi (İstanbul: y.y., 1289), 55, 474.

³⁹ Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma*’ (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-Hadîse, 1960), 400; Hucvîrî, Ali b. Osman el-Cüllâbî, *Keşfü’l-mahcûb*, trc. ve nşr. İsa’ad Abdülhâdî Kındil (Kahire: el-Meclisü’l-’alâ li’s-Sekâfe, 1974), 238.

⁴⁰ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 2/139.

⁴¹ Muhammed b. Ebî Ya’lâ, *Tabakâtu’l-Hanâbile*, nşr. Muhammed Hâmid (Kahire: Matbaatü’s-Sünneti’l-Muhammediyye, 1342), 2/18.

Meşhur mutasavvıf Sehl et-Tüsterî'nin sohbetlerinde bulunan ve zamanında Hanbelîlerin imamı olarak tanınan Berbehârî, Ehl-i sünnet ve cemâat'ın itikad esaslarını sıralarken “İsâ Aleyhisselâm'ın incecğine Deccâl'i öldürececğine ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) ehlinden gelecek olan el-Kâim'in arkasında namaz kalacağına iman etmek”⁴² diyerek konuyu iman esasları arasında zikreder. Buhârî ve Müslim'de Hz. İsa'nın (a.s.) nüzülü babında zikredilen⁴³ hadiste geçen bu ifadeler, diğer hadis kitaplarında Mehdî ilgili yapılan rivayetlerde yer almaktadır.

Ömer en-Nesefî (öl. 537/1142) ise, *Metnü'l-Akâid*'de: “İmamın zahirde bulunması, gizli ve beklenen birisi olmaması gerekir, ismet sıfatını sahip olması şart değil”⁴⁴ diyerek Şia'nın On İkinci İmam dolayısıyla da Mehdî hakkındaki görüşlerinin doğru olmadığına dikkat çekerek özellikle İmâmiyye'nin Mehdi-yi Muntazar iddiasının geçersiz olduğunu ifa eder. Bilindiği gibi İmâmiyye, yeryüzünün hiçbir zaman imamdan hâli kalmayacağına inanan ve on ikinci imam Muhammed b. el-Hasan'ın istediği kadar gaybette (gizli) kaldıktan sonra Mehdî olarak ortaya çıkacağını temel alan⁴⁵ Şia fırkasıdır.

Ömer en-Nesefî gibi diğer Ehl-i sünnet kelimcilerin Mehdilik meselesine İmâmiyye Şia'sının gâib ve muntazar imam inancını tenkit maksadıyla dolaylı yoldan konuya temas etmiş⁴⁶ olmaları, Ehl-i sünnet'in Şia-İmâmiyye'de olduğu gibi Mehdî konusunu itikadının temel esaslarından biri olarak görmediği şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte ileride açıklayacağımız şekilde Ehl-i sünnet'e ait bazı kelim kitaplarında⁴⁷ Mehdî konusu imamet meselesinin yanında kıyamet alâmetleri ve Hz. İsa'nın nüzülü gibi başka konuların içerisinde de incelenmiştir.⁴⁸

Ayrıca kelimcilerin konuya eserlerinde fazla yer vermemesi, onu önemsememekten ziyade meselenin hassasiyetinden ve sahte Mehdilik iddialarında olduğu gibi meselenin istismarına mani olma düşüncesinden kaynaklanmış olabilir. Zira tarihte pek çok kişi Mehdilik iddiasında bulunarak İslam dünyasında büyük fitne ve huzursuzluklara sebep olmuş, özellikle zamanın idarecilerine karşı Mehdiliği bir araç olarak kullanılıp pek çok Müslümanın can ve mal kaybıyla neticelenen isyanlar gerçekleştirmiştir.⁴⁹ Dolayısıyla Ehl-i sünnet kelimcilerin eserlerinde kelim ilminin gayelerinden biri olarak bidat görüşlerin geçersizliğini ortaya koyma çerçevesinde Şia'nın bu konudaki iddialarına cevap vermekle iktifa ettikleri söylenebilir.

Söz gelimi Ebû Mu'tı Mekhûl b. el-Fazl Nesefî (öl. 318/930), İmâmiyye'yi; “Dünyanın Hz. Hüseyin'in neslinden bir imam bulunmadan olmayacağına, birisi vefat edince diğerinin geleceğine ve dünyanın hiçbir zaman açık veya gizli imamdan hâli kalmayacağına inananlar”⁵⁰ şeklinde tarif etmekle aslında İmâmiyye'nin Mehdî'ye nispet etmiş olduğu bazı sıfatlara dikkat çeker. İmam Eş'arî ise İmâmiyye'yi; “İmametın nasla olduğuna ve Hz. Ali'den itibaren her imamın kendisinden sonraki imamı nasla belirlediğine ve on birinci imam Hasan el-Askerî'nin de kendisinden sonra oğlu Muhammed'i imam tayin ettiğini kabul edip onun gâib ve beklenmekte olduğuna, çıkıp yeryüzünü adaletle dolduracağına inananlar”⁵¹ şeklinde açıklar. Kelim âlimleri, bu ve benzeri ifadeleriyle İmâmiyye'nin Muhammed b. Hasan'ın Mehdî kabul edilip ona olağanüstü bazı

⁴² Ebû Muhammed Hasen b. Ali Halef el-Berbehârî, *Şerhu Kitâbi's-Sünne*, nşr. Hâlid b. Kâsım (Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1993), 75; Muhammed b. Ebî Ya'lâ, *Tabakâtu'l-Hanâbile*, 2/20.

⁴³ Buhârî, *el-Câmi'u's-Şaîh*. “Enbiya” 49; Müslim, *el-Câmi'u's-Şaîh*, “İman” 244-46.

⁴⁴ Sadeddîn Mesud b. Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid* (Dersâadet: Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniye Matbaası, 1326), 182-3.

⁴⁵ Şeyh Sadûk, *Şit-İmâmiyyenin İnanç Esasları*, 112; Kâşifu'l-Gitâ, Şeyh Muhammed el-Hüseyn, *Aslu's-Şia ve usûlühâ* (Beirut: y.y., 1990), 147; Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâi, *İslâm'da Şia*, trc. Kadir Akaras (İstanbul: Kevser Yayınları, 1993), 204.

⁴⁶ Ebû'l-Mu'in Meymun b. Muhammed en-Nesefî, *Tebsıratu'l-edille fi usûli'd-dîn* nşr. Claude Salâme (Dimâşk: İnstıtut Français, 1993), 2/825; *Kitâbü't-Temhîd li-kavâidi't-tevhîd*, nşr. Habıbullâh Hasan Ahmed (Kahire: Dâru't-Tibâati'l-Muhammediyye, 1986), 396-7; Seyfüddîn el-Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fi usûli'd-dîn*, nşr. Ahmed Muhammed el-Mehdî (Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2004), 5/204.

⁴⁷ Sadeddîn Mesud b. Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsid*, nşr. Abdurrahman Umeyrâ (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1989), 5/312.

⁴⁸ Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Mu'temed fi usûli'd-dîn*, nşr. Vedî' Zeydân Haddâd (Beirut: Dâru'l-Meşrik, 1974), 228, 260; Aliyyü'l-kârî, *Dav'ü'l-meâlî fi şerhi Bed'i'l-Emâlî* (İstanbul: y.y., ts.), 22-23.

⁴⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, 1/514-42; Nüreddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî (Aliyyü'l-kârî), *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâti'l-mesâbih*, thk. Cemal Aytânî (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001) 10/96; Dahlân, *Fütühâtü'l-İslâmiyye ba'de mudıyyi'l-fütühâti'n-nebeviyye*, 2/208-9.

⁵⁰ Ebû Mutî' Mekhûl b. el-Fazl en-Nesefî, *er-Red alâ ehlî'l-bida ve'l-ehvâ*, nşr. Marie Bernard (Kahire: y.y., 1980), 82.

⁵¹ Ebû'l-Hasen el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (Beirut: Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1990), 1/90-1.

sıfatların verilmesinin Ehl-i sünnet'e muhalif olduğunu söyleyerek onların Mehdî hakkındaki inançlarının yanlışlığına işaret etmişlerdir.

3. 2. Kelâm Eserlerinde Mehdilik

Kelâm ilminin gayeleri arasında “bidat ve bâtil ehlinin iddialarına karşı sağlam ve kesin deliller ortaya koyarak dinî akideyi muhafaza etmek”⁵² önemli bir yer tuttuğundan Şia'nın iddialarını reddetmek isteyen Ehl-i sünnet kelimcilerin konuya temas etmeyi bir zorunluluk olarak gördükleri söylenebilir. Zira imâmet meselesini önemli bir inanç esası haline getiren İmâmiyye Şia'sının on ikinci imamın Mehdiliğine ayrı bir önem atfetmesinden sonra Ehl-i sünnet kelimcilerin söz konusu iddiaları reddetmeye matuf önemli gayretleri olmuştur.⁵³

Mâtürîdî kelimcilerden Ebu'l-Yüsr Muhammed Pezdevî (öl. 493/1100) Şia'nın Hz. Ali'yi sahabenin hepsinden daha faziletli görme konusunda ittifak ettiğine dikkat çeker ve İmâmiyye fırkasını “imâmetin sadece Hz. Ali evladına ait olduğunu iddia edenler” şeklinde açıklar.⁵⁴ Aşağı yukarı aynı dönemde yaşayan Ebu'l-Mu'în en-Neseî (öl. 508/1114) de “İmam işleri idare edecek şekilde her vakit zahirde olması gerekir” diyerek halktan gizlenen ve gaybette olan imamdan istenen maksadın hâsil olmayacağını ifade eder. Neseî, daha sonra Şia'nın gâib ve çıkması beklenen imam inancının batıl olduğunu söyleyerek Mehdî'nin gaybette olduğu ve zuhûrunun beklendiğine dair görüşü geçersiz bulur.⁵⁵

Şiilerin bazı hadisleri kendi inançları doğrultusunda yorumlayarak Mehdî ve imâmet inancı oluşturma gayretlerinden sonra Ehl-i sünnet kelimcilerin Şia'nın ilgili görüşlerini reddetmek için kelâmın konuları arasında Mehdilik konusunu ilave ettikleri söylenebilir. Söz gelimi Seyfeddîn el-Âmidî (öl. 631/1233), Şia'nın imamların mucize sahibi olduğu, gaybı bildiği ve ismet sahibi olduğuna dair iddialarının yanında Şiilerin Mehdî'nin nas ile imam tayin edildiğine inandığına dikkat çekerek bu konuda onlar tarafından ileri sürülen delillerin geçersizliğini ortaya koyar.⁵⁶ Şemseddîn İsfahânî (öl. 749/1349) ise, Şia'nın önemli âlimlerinden Nâsirüddin et-Tûsî'nin (öl. 672/1274) *Tecrîdü'l-akâid* isimli eserinde imamların adedinin on iki olduğuna dair hadisleri delil getirip aralarında Mehdî kabul edilen Muhammed b. Hasan'ın da bulunduğu On İki İmam'ın ismet sahibi olduklarına dair iddialarının bâtil olduğunu belirtir.⁵⁷

3.3. Kelamcılara Göre Mehdilik

3.3.1. Sa'deddin Teftâzânî

Daha önce ifade ettiğimiz şekilde Mehdilik meselesini Ehl-i sünnet kelimciler, mutasavvıflar kadar inceleme konusu yapmadığı için görüşlerine ele alabileceğimiz kelâm âlimi sınırlı olduğundan iki örnekle iktifa etmek zorunda kaldık. Ömer en-Neseî'nin Metnü'l-Akâid'indeki ilgili ifadelerini şerh ederken konuyu ele alan Sa'deddin Teftâzânî (öl. 792/1390), öncelikle Şia'nın Mehdî inancının yanlışlığını ortaya koymaya çalışır. Şia'nın hususiyetle de İmâmiyye'nin iddia ettiği gibi imamın gizli ve muntazar olmasının doğru olmadığını belirten Teftâzânî, İmâmiyye'nin Hz. Peygamberden (s.a.v.) sonra “hak imamın Hz. Ali olduğuna, sonra Hz. Hasan, daha sonra Hz. Hüseyin ve evladından toplam On İki İmam'a inandıklarını” hatırlatır. On İki İmam'ın hepsinin isimlerini zikreden Teftâzânî, İmâmiyye tarafından on birinci imam Hasan el-Askerî'nin “Muhammed” ismindeki oğlunun el-Kâim, el-Muntazar ve el-Mehdî olduğuna, düşmanlarından korktuğundan gizlendiğine ve ortaya çıkarak dünyayı adaletle dolduracağına inanıldığına dikkat çeker. Teftâzânî, imamın kendisinden beklenen vazifeleri yapması noktasında gizli olmasıyla yokluğu arasında bir farkın olmadığına işaret ederek imamın düşmanlarından korktuğundan dolayı gizlenmesini doğru bulmaz. On ikinci imamın atalarının yolundan giderek önceki imamlar gibi imamet iddiasında bulunmadan zahiren yaşamasının önemli olduğunu ifade eden Teftâzânî, özellikle zamanın bozulup ihtilafların artmasından dolayı insanların imama daha fazla ihtiyaç

⁵² Hasan Gümüšođlu, *İslâm Akâidi ve Kelâm* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 21, 54, 59.

⁵³ Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fî usûli'd-dîn*, 5/198-204; Şemsüddîn Mahmûd b. Abdîrahîm el-İsfahânî, *Teşyidü'l-kavâid fî şerhi Tegrîdi'l-akâid*, nşr. Hâlid b. Hammâd el-Advânî (Kuveyt: Dâru'd- Dıyâ, 2012), 1063-1162.

⁵⁴ Ebü Yüsr Muhammed Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, nşr. H.P. Lins (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963), 247-8.

⁵⁵ Ebü'l-Mu'în en-Neseî, *Tebîrâtü'l-edille fî usûli'd-dîn*, 2/825; *Kitâbü't-Temhîd li-kavâidi't-tevhîd*, 396-7.

⁵⁶ Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fî usûli'd-dîn*, 5/204 vd.

⁵⁷ İsfahânî, *Teşyidü'l-kavâid fî şerhi Tegrîdi'l-akâid*, 1162.

duydukları bir dönemde imamın insanların arasında olması gerektiğini söyleyerek Şîa'nın gizli ve beklenen Mehdî inancının yanlış olduğunu açıklar.⁵⁸

Bilindiği gibi İmâmiyye on birinci imam Hasan el-Askerî'nin vefatından sonra oğlu Muhammed'in ortaya çıkmaması üzerine önce onun gaybette olduğunu kabul edip zuhurunu beklemiştir. Aradan uzun müddet geçmesine rağmen imamın ortaya çıkmaması ve başka bir imamın da bulunmaması üzerine İmâmiyye, önce Ehl-i sünnet kaynaklarında da yer alan imamların adedinin on iki olduğuna dair hadislere, daha sonra da Mehdi ile ilgili hadislere müracaat ederek düşüncesine meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır.

Şerhu'l-Akâid'te Mehdilik konusuna daha çok Şîa'nın iddialarına ret sadedinde yer veren Sa'deddin Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd* isimli hacimli eserinde ise Mehdilik konusunu ayrı bir başlık altında geniş olarak inceleyerek bu konuya farklı bir önem atfeder. Teftâzânî, Şerhu'l-Makâsîd'in sonunda Hâtîme başlığı altında, imamet konusuna mülhak olarak kıyamet alâmetlerinden olan Hz. İsa'nın nüzulü ve Mehdî meselesini ele alır. Ehl-i sünnet'in Mehdî hakkındaki görüşlerini bu konuda rivayet edilen hadisleri esas alarak açıklayan Teftâzânî, konu hakkında pek çok sahih haberin varit olduğunu, onların bazısının haber-i vâhid olmakla belirtmekle birlikte bir kısmının mana itibariyle mütevâtire benzediğini belirtir.⁵⁹ Teftâzânî bu istikamette: "Benim Ehl-i beytimden ismi, benim ismime mutabık bir insan Müslümanlara hükmedinceye kadar dünya yok olmaz. Mehdî benim zürriyetimden, Hz. Fatıma'nın evladındandır. Mehdî önceden zulümle dolan yeryüzünü adaletle doldurur"⁶⁰ şeklindeki hadisleri zikreder.

Teftâzânî, ilgili hadisleri zikrettikten sonra ulemânın Allah Teâlâ'nın dilediği bir vakitte Hz. Fâtıma evladından âdil bir imamı dinini galip kılmak için göndereceğini kabul ettiğini ifade ederek⁶¹ Ehl-i sünnet kelamcılarının bu konudaki görüşlerini hulâsa eder. Şîa'dan İmâmiyye'nin Muhammed b. el-Hasen el-Askerî'nin düşmanlardan korktuğundan gizlendiğini iddia ettiğine dikkat çeken Teftâzânî, bir insanın dört yüz seneden daha fazla gizli bir şekilde yaşadığını iddia etmenin insan tabiatından uzak bir düşünce olduğunu söyler. Bunun imâmetin mana ve fonksiyonları cihetinden geçersiz olduğunu belirten Teftâzânî, doğru olanın Ehl-i beyt'in diğer imamlarının yaptığı gibi evliyanın kendisinden yardım istemesi ve insanların istifade etmesi için imam (halife) ve Mehdî'nin zâhiren hayatta olması gerektiğini ifade ederek⁶² Mehdilik meselesinde Ehl-i sünnet ile Şîa arasındaki farka işaret eder.

3.3.2 Aliyyü'l-kâri

Ali b. Osman el-Ûşi'nin *Bed'ü'l-Emâlî* isimli akâid risalesine şerh yazan Aliyyü'l-kâri (öl. 1014/1605), İsa Aleyhisselâmın nüzulüne dair beytin açıklamasında Mehdî konusuna temas eder. Aliyyü'l-kâri, Mehdî'nin Hz. İsa ile beraber Deccâl'i mağlup edeceğine dair hadisleri zikrettikten sonra söz konusu haber ve eserlerin Hz. Peygamberden sabit olması itibariyle bunlara iman gerekliliğini belirtir.⁶³ O, Kurtubî'ye atıfta bulunarak⁶⁴ Mehdî'nin bütün dünyada hükmünün geçeceğini belirtir⁶⁵ ve Hz. Hasan'ın sûrî hilafetten Hz. Muaviye'nin lehine feragat etmesine karşılık, Allah Teâlâ'nın ona kutbiyyet makamını verdiğini ve nebevî hilafetin kendisiyle son bulacağı Hz. Mehdî'yi onun neslinden getirdiğini ifade eder ve bu mevzudaki hadisleri zikreder.⁶⁶

Aliyyü'l-kâri, Mehdî'nin hangi mezhebe göre amel edeceği yönündeki soruya onun bir mezhebe tâbi olmayı tercih etmesi durumunda Hanefî mezhebi üzerine olacağını, Hanefî mezhebinin üstünlüğünün diğer mezhep imamları başta olmak üzere pek çok âlim tarafından kabul edildiğini belirtir. Bununla birlikte o, pek çok hadis-i şerifte Hz. Mehdî'nin derecesinin yüceliğine dikkat çekerek Mehdî'nin mutlak müctehid olacağı

⁵⁸ Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, 182-3.

⁵⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, 5/312.

⁶⁰ Ebü Dâvûd, "Mehdi"1; İbn Mâce, "Fiten" 34; Tirmizi, "Fiten", 52.

⁶¹ Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, 5/312 vd.

⁶² Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, 5/313 vd.

⁶³ Aliyyü'l-kâri, *Dav'ü'l-meâlî fi şerhi Bed'ü'l-Emâlî*, 22-23.

⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/367.

⁶⁵ Aliyyü'l-kâri, *Dav'ü'l-meâlî*, 22.

⁶⁶ Aliyyü'l-kâri, *el-Meşrebü'l-verdî*, 5 vd.

yönündeki görüşün daha doğru olduğunu ifade eder.⁶⁷ Ancak Mehdî'nin mutlak müctehid olmakla birlikte ictihatlarının çoğunun Hanefî mezhebinin ictihatlarına mutabık olacağından fazla bir farklılık beklenmemelidir.

Kelamcılar genel manada eserlerinde Mehdilik konusuna yer vermemekle birlikte bu konuda görüşlerini açıklayıp öğrenme imkanını bulduğumuz kelamcıların ilgili hadisleri esas alarak Mehdî'nin varlığını ve geleceğini kabul ettiği söylenebilir. Bununla birlikte Mehdilik konusu, İmâmiyye Şîa'sının inancında olduğu gibi, Ehl-i sünnet itikadının merkezinde yer almaz. İmâmiyye'nin on ikinci imamın gizlendiği ve Mehdî olarak ortaya çıkacağı inancının aksine Ehl-i sünnet kelamcılarının anlayışını, Mehdî'nin âhîrzamanda dünya geleceği, büyük bir velinin ve müceddidin sıfatlarına sahip olacağı ve İslâm'ı bidatlerden arındırarak tam manasıyla hâkim kıldıktan sonra vefat edeceği şeklinde özetlemek mümkündür.

4. Mutasavvıfların Mehdilik Meselesine Bakışları

Mutasavvıflar, kelamcılara nispetle Mehdilik konusuna eserlerinde daha geniş yer vermişlerdir. Bunlar arasında özellikle Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin (öl. 638/1240) ayrı bir yeri vardır. Onun Mehdî hakkındaki görüşleri başta Abdülvahhâb Şa'rânî (öl. 973/1565) olmak üzere pek çok âlimin konu hakkındaki açıklamalarına temel teşkil etmiştir. Ehl-i beyt imamlarını hürmetin önemi üzerine vurgu yapan Alâüddevle-i Simnânî (öl. 736/1336) ise Mehdî konusunu, kelim ve tasavvuf ilmini mezcettiği *el-Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve* isimli eserinde nübüvvet ve velayet başlığı altında ele alarak konuya açıklık getirmiştir. On İki İmamın hayatını geniş olarak anlatarak onların tasavvuftaki önemli mevkielelerin sahibi evliya zâtlar olduğuna dikkat çeken Hâce Muhammed Pârsâ'nın (öl. 822/1420) özellikle On İkinci İmam Muhammed b. Hasan hakkında verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Kelâm ve tasavvufa ait meselelerde ortaya koyduğu usûl ve esaslarla İslam dünyasında çığır açan⁶⁸ *Müceddid-i elf-i sânî* İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûk Serhendî (öl. 1034/1624), Ehl-i sünnet'in Mehdîlik meselesindeki görüşlerini ortaya koyarak özellikle Şîa'nın görüşlerinin geçersizliği üzerinde durmuştur. Osmanlı'da büyük rağbet gören meşhur tefsiri *Rûhu'l-beyân* isimli eseriyle tanınan İsmail Hakî Bursevî (öl. 1137/1725), Osmanlı Devleti'nin Hz. Mehdî'nin zuhuru ve Hz. İsa'nın nüzulüne kadar devam edeceğini açıklayarak Mehdîlik meselesinde daha güncel sayılabilecek bilgiler vermiştir. Dolayısıyla konunun tam manasıyla ortaya konulması için Mehdîlik meselesinde önemli açıklamalar yapan bu zevatın görüşlerinin geniş olarak incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

4.1. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, öncelikle Mehdî ile alakalı kaynaklarda nakledilen hadisleri esas almakla birlikte çoğunun keşfi bilgiye dayandığını ifade ettiği tafsilatlı açıklamalarda bulunmuştur. Mehdî'nin Fatma evladından ve Hz. Hüseyin'in soyundan kıyamete yakın zuhur edeceğine işaret eden İbnü'l-Arabî, Mehdî'nin müctehid ve zamanın en âlimi olacağını, devrin âlimlerinin bidat ehli olmalarından dolayı ona şiddetle karşı çıkacaklarını belirterek onun gerçek manada Hz. Peygamberin sünnetine uygun şekilde İslâm'a yeniden hayat kazandıracağını açıklar. Mehdî'nin tekbirlerle ve dualarla Kostantiniyye'yi (İstanbul) fethedeceğini ifade eden İbnü'l-Arabî, Mehdî'nin hâtemü'l-evliya olacağını ve ona karşı çıkan pek çok âliminin sonradan onun hükmünü kabul etmek zorunda kalacağını belirtir. Mehdî'yi veli ve hakikat ehlinden hususî zatların keşif yoluyla bilip ona biat edeceklerini belirten İbnü'l-Arabî, Yahudilerden, Türklerden ve sarıklı kişilerden binlerce tâbisi olan Deccal ile mücadele edecek olan Mehdî'nin ilâhî yardım ile Deccâl'e galip geleceğini açıklar.⁶⁹

Mehdî hakkındaki açıklamalarında İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini temel alan⁷⁰ Abdülvahhâb Şa'rânî'nin görüşlerini ileride ayrı bir başlık altına incelerken konuya tekrar temas edeceğimiz için burada bu kadarıyla iktifa ediyoruz.

4.2. Alâüddevle-i Simnânî

Ehl-i beyt imamlarını hürmetle zikreden Alâüddevle-i Simnânî (öl. 736/1336) Mehdî konusunu, kelim ve tasavvuf ilmini mezcettiği *el-Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve* isimli eserinde nübüvvet ve velayet başlığı altında

⁶⁷ Aliyyü'l-kâri, *el-Meşrebü'l-verdî*, 3-4.

⁶⁸ Hasan Gümüšođlu, *Müceddid-i elf-i sânî İmâm-ı Rabbânî ve Ehl-i sünnet Davası* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2021), 125-133.

⁶⁹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, 6/51.

⁷⁰ Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, *el-Yevâkid ve'l-cevâhir* (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1959), 2/97.

ele alır. Simnânî, öncelikle saltanat ile velayetin aynı şahısta birleşmesi durumunda zâhir ve bâtında adâletin yayılacağını, insanların suret ve manada ahvalinin düzeleceğini, insanların dünya ve âhret işlerinin mükemmel ve üstün hale geleceğine dikkat çeker. Simnânî, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen sahih hadislerle geleceği va'd edilen Mehdî'den bunu ümit ettiğini ifade eder. O'nun bu konuda sahih hadis kitaplarda yer alması sebebiyle dikkat çektiği⁷¹ hadis-i şerif şöyledir:

“Dünyanın tek günlük bir ömrü kalmış bile olsa, Allah onun çıkması için o günü uzatır. Mehdî, Hz. Fatıma evladındandır. Onun ismi, benim ismim, künyesi benim künyemdir. O, yeryüzüne hâkim olur ve önceden zulüm ve haksızlıkla dolan yeryüzünü hak ve adaletle doldurur.”⁷²

On ikinci imam hakkında önceki âlimlerde görme imkânı bulamadığımız bilgilere yer veren Alâüddeve-i Simnânî, kutuplar hakkında bilgi verirken on ikinci imam Muhammed b. Hasan'ın insanlardan gizli olarak yaşayıp kutbiyyet makamına ulaştığını açıklar. Simnânî, Muhammed b. Hasan'ın kutbiyyet makamında on dokuz sene kalıp vefat ettiğini ve cenaze namazını zamanın kutbu Osman b. Yâkûb el-Cüveynî el-Horasânî'nin kıldırıldığını ve Medine'de defnedildiğini açıklar. Bu bilgilere Allah'ın lütfu ile ulaşıldığını belirten Simnânî, Allah'ın nuru olmadan sadece aklın bunlara ulaşmakta aciz olduğunu göstermek ve Muhammed b. el-Hasen'in vefatının hakikat olduğunu bildirmek için bu açıklamaları yaptığını ifade eder.⁷³ Simnânî, Muhammed b. Hasan'ın yaşayıp velayette kutbiyyet gibi yüce bir makama ulaştıktan sonra vefat ettiğini ancak bu bilgiye herkesin muttali olmadığını söyleyerek Şîa/İmâmiyye'nin on ikinci imamın yaşadığı ve âhircamanda Mehdî olarak zuhur edeceğine dair iddiasının doğru olmadığına dikkat çekmiştir.

Simnânî'nin söz konusu eserinden geniş nakiller yaparak ona büyük değer veren Aliyyü'l-kâri, onun on ikinci imam Muhammed b. Hasan'ın yaşayıp kutbiyyet makamına ulaştığı ve daha sonra vefat edip defnedildiğine dair ifadelerini aktardıktan sonra bunların Molla Câmî tarafından da kabul edilip nakledildiğine dikkat çeker. Bununla birlikte Aliyyü'l-kâri, Muhammed b. Hasan ile Alâüddeve-i Simnânî arasında uzun zaman bulunmasına rağmen söz konusu bilginin kime dayandığının belirtilmediğine işaret eder. O, bu bilgilerin keşif yoluyla elde edilmiş olmasını mümkün görmekle birlikte bir meselenin inanılması zarurî bir itikad esası olabilmesi için doğruluğu kesin olan bilgiye dayanması gerektiğini belirtir.⁷⁴ Aliyyü'l-kâri'nin bu açıklamalarıyla Simnânî'nin on ikinci imam hakkında verdiği keşfe dayalı bilgilere bir itirazı olmamakla birlikte onların itikad esası gibi ifade edilmesini doğru bulmadığı söylenebilir.

4.3. Hâce Muhammed Pârsâ

On İki İmam'ın hayatını geniş olarak anlatarak onların tasavvuftaki önemli mevkilerin sahibi evliya zâtlar olduğuna dikkat çeken Hâce Muhammed Pârsâ, on ikinci imam Muhammed b. Hasan hakkında geniş açıklamalarda bulunur. Nakşibendiyye tarikatının önemli şeyhlerinden olan Muhammed Pârsâ, Simnânî'nin Muhammed b. el-Hasan hakkında yaptığı açıklamaları aynen aktararak onun insanlardan gizli olarak yaşayıp kutbiyyet makamına ulaştığını, vefat ettiğinde cenaze namazını zamanın kutbunun kıldırıldığını ve Medine'ye defnedildiğini belirtir. Pârsâ, İmâmiyye'ye göre Muhammed b. el-Hasen'in beklenen kişi olduğunu, iki yüz elli senesinde dünyaya geldiğini, beş veya altı yaşlarında iken babasının vefat ettiğini belirttikten sonra Ebû Muhammed Afifüddîn el-Yâfî'nin (öl. 768/1367) tarihinden konuyla alakalı verdiği bilgileri nakleder.⁷⁵ Yâfî'nin hicri iki yüz altmış beş senesi hadiselerini anlatırken yer verdiği bilgiler ise şöyledir:

“Bu senede Muhammed b. Hasan el-Askerî Ebu'l-Kâsım, vefat etmiştir. Râfizîler (İmâmiyye) onu ‘el-Huccet, el-Kâim, el-Mehdî, el-Müntazar, Sâhibü'z-zaman’ olarak kabul etmişlerdir. Onlar, onun gizlendiği mahzenden âhircamanda zuhur edeceğini beklerler. Onlara göre o, On İki İmam'ın sonuncusudur. Râfizîlerin bu konudaki dalâleti daha fazladır. Çünkü onlar, onun Samarra'da bir mahzene girdiğini iddia ederler. Ümmet onu bekliyor, o çıkmadı. İki yüz atmış beş veya atmış altı yılından bu zamana kadar gizlenmiştir. Kaybolduğunda dokuz veya beş ya da bunların dışında bir yaşta idi. Kaybettiklerini beş yüz senedir bekliyorlar bulamadılar,

⁷¹ Alâüddeve es-Simnânî, *el-Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve*, nşr. Necîb Mâyil Herevî (Tahran: y.y., 1404), 492.

⁷² Ebû Dâvûd, “Mehdî”1; İbn Mâce, “Fiten” 34; Tirmizi, “Fiten”, 52.

⁷³ Simnânî, *el-Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve*, 532-3.

⁷⁴ Aliyyü'l-kâri, *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâti'l-mesâbîh*, 10/97.

⁷⁵ Hâce Muhammed Pârsâ, *Faslü'l-Hitâb* (Taşkent: y.y., 1331), 443-50.

bulamayacaklar da. Haberlerde zikredilen Mehdî'nin ismi Muhammed b. Abdullah'tır. Peygamber Efendimiz 'Onun ismi benim ismime, babasının ismi de benim babamın ismine mutabıktır' buyurmuştur. Dolayısıyla onların görüşlerinin fesadı, dalâletleri ve tahrifâtları son derece açıktır."⁷⁶

Muhammed Pârsâ, ayrıca Mehdî ile alakalı hadisleri ve haberleri zikrederek Ehl-i sünnet ve cemaât'in Mehdî hakkındaki görüşlerini açıklar. Pârsâ, özellikle bu konuda "Onun ismi benim isimimden, babasının ismi de benim babamın ismindendir" hadisini zikrederek Muhammed b. el-Hasan el-Askerî'nin babasının isminin Peygamberimizin babasının ismiyle aynı olmadığına işaret edip âhîrzamanda zuhuru beklenen Mehdî'nin Hasan el-Askerî'nin oğlu (Muhammed b. Hasan) olmadığını ifade eder."⁷⁷

4.4. Abdülvehhâb Şa'rânî

Mehdî meselesinde geniş açıklamalar yapan Abdülvehhâb Şa'rânî, İbnü'l-Arabî'nin bu konudaki görüşlerini esas almakla birlikte ondan farklı açıklamalara da yer verir ve *Keşfü'l-Gumme an cemû'l-ümme* isimli eserinin Mehdî'ye ulaşacağını ve mensuplarının ondan istifade edeceğini kendisine manen bildirildiğini belirtir.⁷⁸ Şa'rânî'nin özellikle *el-Yevâkît ve'l-cevâhir* isimli eserinde yer alan ve diğer Ehl-i sünnet kaynaklarında görmediğimiz on ikinci imam ile Mehdî'nin aynı zat olduğu yönündeki açıklamalar dikkat çekicidir. Şa'rânî, Mehdî'nin on birinci imam Hasan el-Askerî'nin evladından olduğunu ve iki yüz elli beş senesinin Şaban ayının on beşinci gecesi dünyaya geldiğini söyleyerek kaynaklarda on ikinci imam Muhammed b. Hasan el-Askerî için belirtilen doğum tarihini verir. Onun hayatının İsa Aliyhisselam ile buluşuncaya kadar devam edeceğini belirten Şa'rânî "ömrü şu anki vaktimiz olan dokuz yüz elli sekiz senesi itibariyle yedi yüz altı senedir"⁷⁹ diyerek hayatının yedi asırdır devam ettiğine işaret eder.

Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* isimli eserinde Şeyh Hasen İrakî'nin (öl. 930/1520) kendisine "Allah Teâlâ'ya dua ederek Mehdî ile kendisini buluşturmasını istediğini, Şam Emevî Camii'nde Mehdî ile görüştüğünü ve bir hafta evde onunla inzivada kaldığını" söylediğini yazar. Şa'rânî, burada Mehdî'nin ismi ve yaşı konusunda bir bilgi vermediği gibi başka bir açıklamada da bulunmaz.⁸⁰ Dolayısıyla söz konusu ifadelerde sadece Mehdî ismi geçtiği için bu zatın on ikinci imam Muhammed b. Hasen olduğunu söylemek doğru olmadığı gibi beraberliğin tasavvuf ehlinde sıkça görülen manevî ve ruhanî bir beraberlik olması mümkündür. Ayrıca daha önce ifade ettiğimiz gibi Şa'rânî, *Keşfü'l-Gumme an cemû'l-ümme* isimli eserinin Mehdî'ye ulaşacağını ve mensuplarının ondan istifade edeceğini belirttiği⁸¹ halde Mehdî'nin on ikinci imam Muhammed b. Hasan olduğuna dair bir bilgi yermez. Dolayısıyla "Mehdî'nin on birinci imam Hasan el-Askerî'nin oğlu Muhammed b. Hasan olduğuna" dair ifadelerin Şa'rânî'ye aidiyeti tartışmalıdır.

Şa'rânî'nin *el-Yevâkît ve'l-cevâhir* isimli eserinde İbnü'l-Arabî'nin Mehdilik meselesindeki görüşleri *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*'nin üç yüz altmış altıncı babından aynen aktarılırken Hz. Mehdî'nin dedelerinin Hz. Hüseyin'den itibaren isimleri sayıldıktan sonra babasının on birinci imam Hasan el-Askerî olduğu belirtilir. Halbuki İbnü'l-Arabî'nin söz konusu eserinin ilgili babında, *el-Yevâkît ve'l-cevâhir*'de Mehdî ile alakalı nakledilen bütün bilgiler yer aldığı halde âhîrzamanda zuhur edecek olan Mehdî'nin babasının on birinci Hasan el-Askerî olacağına dair bir ibare (en azından elimizdeki nüshalarda) bulunmamaktadır.⁸² Ayrıca Şa'rânî'ye nispet edilen bu görüşün o dönemde ve sonraki kaynaklarda yer almaması bu görüşün ona ait olmadığını desteklemektedir.

Bu nokta özellikle imamet meselesiyle alakalı olarak hadis uydurmakla tanınan Şia'nın konumuzla alakalı olması ve muasır bir yazar olması itibariyle Necmeddin Ca'fer b. Muhammed el-Askerî ve *el-Mehdiyyü'l-mev'ûd el-müntazar inde ulemâi Ehl-i sünnet ve'l-İmâmıyye* isimli eserine dikkat çekmek istiyoruz. Hasan el-İrakî'nin Mehdî ile görüştüğüne dair ifadeyi Şa'rânî'nin eserinden nakleden Askerî, asıl metinde yer almadığı

⁷⁶ Afifüddîn Abdullah el-Yemenî el-Yâfî, *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yakân fi ma'rifeti havâdisi'z-zamân*, nşr. Halil el-Mansûr (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 2/133.

⁷⁷ Hâce Muhammed Pârsâ, *Tevhîde Giriş*, trc. Ali Hüsrevoğlu (İstanbul: Erkam Yayınları, 1988), 552-557.

⁷⁸ Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, *Keşfü'l-gumme an cemû'l-ümme* (Kahire: el-Matbatü'l-Meymeniyye, ts.), 1/9.

⁷⁹ Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, *el-Yevâkît ve'l-cevâhir* (Kahire: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1959), 2/143.

⁸⁰ Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beirut: Dâru'l-Ceyl, 1988), 139-40.

⁸¹ Şa'rânî, *Keşfü'l-gumme an cemû'l-ümme*, 1/9.

⁸² İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, 6/51 vd.

halde on ikinci imam Muhammed b. Hasen'e delalet edecek şekilde Mehdî kelimesine el-Hüccet lafzını ilave eder. O ayrıca Hasan el-İrakî'nin Mehdî'ye yaşını sorduğunu onun da "şu anda altı yüz yirmi yaşındayım" diyerek Muhammed b. Hasen'nin yaşını söylediğini iddia ederek Irakî'nin görüşlerini tahrif eder. Ayrıca Askerî, benzer tahrifi daha önce görüşlerini verdiğimiz Muhammed Pârsâ'nın eserinde de yaparak Pârsâ'nın on ikinci imam hakkında kendi görüşüne uygun olan ifadelerini aktardığı halde meselenin en önemli noktası olan ve İmâmiyye'nin görüşünü geçersiz kılan on ikinci imam Muhammed b. Hasen'nin vefat ettiğine dair bilgiye yer vermez.⁸³

İbnü'l-Arabî'ye nispet edilen ancak Ehl-i sünnet'e muhalif olan düşüncelerin sonradan onun eserlerine eklendiğine dikkat çeken⁸⁴ Şa'rânî'nin İbnü'l-Arabî'nin eserleri hakkında belirttiği tahrifin daha sonra kendi eserlerinde de olması ihtimal dâhilindedir. Nitekim yukarıda bahsettiğimiz Şîî âlim Necmeddin Askerî'nin Ehl-i sünnet âlimler arasında Mehdî ile alakalı görüşlerine yer verdiği Kâdî Hüseyin Diyarbekrî'nin (öl. 990/1582) Fütûhât'tan yaptığı nakilde de benzer durum görülmektedir. Diyarbekrî, Fütûhât'tan naklen Mehdî'nin Hz. Fatıma'nın soyundan geleceğini ve dedesinin Hz. Hasan olacağını (Hz. Hüseyin'in soyundan değil) söyleyip Mehdî'nin babasının ismiyle alakalı bir ifadeye yer vermez ve Mehdî'yi keşif ehli olan bazı kişilerin tanıyıp biat edeceğini açıklar. O, ayrıca Simnânî'nin on ikinci imam Muhammed b. Hasen hakkında yaptığı açıklamaları aktararak onun insanlardan gizli olarak yaşayıp kutbiyyet makamına ulaştığını ve vefat edip Medine'ye defnedildiğini belirtir.⁸⁵

Abdülvehhâb Şa'rânî'nin çağdaşı olan ve Mehdî mevzuunda müstakil eseri bulunan İbn Hacer el-Heytemî (öl. 974/1567) Ehl-i beyt'ten Mehdî'nin geleceği ve yeryüzünde adaleti hâkim kılacağı konusunda pek çok hadis-i şerifin sadır olduğuna dikkat çeker.⁸⁶ Heytemî, On İki İmamın hayatlarını anlatırken Muhammed b. Hasen'in babası vefat ettiğinde beş yaşında olduğunu, kendisine Yahyâ Aleyhisselam gibi hikmet verildiğini ve el-Kâim ve el-Müntazar olarak isimlendirildiğini belirtir. Muhammed b. Hasen'in Medine'de gizli olarak yaşayıp kaybolduğunun da söylendiğini ve nereye gittiğinin bilinmediğini ifade eden Heytemî, Râfizîlerin onun Mehdî olduğuna inandıklarını ifade ederek⁸⁷ bu görüşün Râfizîlere mahsus olduğuna işaret eder. Haytemî'nin "on ikinci imamın âhîrzamanda zuhuru beklenen Mehdî olduğuna" dair Şa'rânî'ye nispet edilen görüşe hiç temas etmemesinden hareketle o dönemdeki eserlerde söz konusu ifadelerin yer almadığını söylemek mümkündür. Ayrıca yaklaşık aynı dönemde yaşayan Şemseddîn İbn Tolun (öl. 953/1546) On İki İmam'ın hayatını anlattığı "eş-Şüzürü'z-zehebîyye fi terâcimi'l-e'immeti'l-İsnâ 'aşariyye inde'l-İmâmiyye" isimli eserinde de böyle bir açıklamaya yer vermez. İbn Tolun, söz konusu eserde, Şîa tarafından on ikinci imam kabul edilen Muhammed b. Hasen'in iki yüz elli beş senesinin Şaban ayının ortasında Cuma gecesi dünyaya geldiğini ve babası vefat ettiğinde beş yaşında olduğunu açık bir şekilde belirtir. Ancak o, Şîilerin onun el-Müntazar, el-Kâim ve el-Mehdî olduğunu iddia ettiklerini ve âhîrzamanda gizlendiği yerden çıkmasını beklediklerini⁸⁸ ifade ederek on ikinci imam Muhammed b. Hasen'in ahîr zamanda Mehdî olarak zuhur edeceğine inanların Şîiler olduğunu dikkat çeker.

Şa'rânî'ye nispet edilen söz konusu iddia dönemin kaynaklarında yer almadığı gibi onu takip eden senelerdeki kaynaklarda da yer almadığı görülmektedir. Şa'rânî'den yaklaşık yarım asır sonra vefat eden âlimlerden olan tarihçi Ahmed b. Yûsuf Karamânî (öl. 1019/1610), Heytemî gibi Muhammed b. Hasen'in babası vefat ettiğinde beş yaşında olduğunu, kendisine Yahya Aleyhisselam gibi hikmet verildiğini ve Şîa'nın onu el-Kâim ve el-Müntazar olduğunu kabul ettiğini belirtir. Karamânî, Şîa'nın onun kıyametten önce Bağdat'ta gizlendiği yerden çıkacağını iddia ettiğini ve ayrıca onun biri kısa, diğeri de uzun olmak üzere iki gaybet döneminin olduğuna inandıklarına dikkat çeker. O, bu inançta olan Şîilerin onun gizlendiği yer olarak kabul

⁸³ Necmeddin Ca'fer b. Muhammed el-Askerî, *el-Mehdiyyü'l-mev'ûd el-müntazar inde ulemâi Ehl-i sünnet ve'l-İmâmiyye* (Beyrut: Dâru'z-Zehrâ, 1977), 1/203, 208.

⁸⁴ Şa'rânî, *el-Yevâkî ve'l-cevâhir*, 1/7 vd.

⁸⁵ Diyarbekrî, *Târihu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefîs*, 2/321-2.

⁸⁶ Heytemî, *el-Kavlü'l-muhtasar fi alâmâti'l-Mehdiyyi'l-müntazar*, 27 vd.

⁸⁷ Ahmed b. Hacer el-Mekkî el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-muhrîka fi'r-red alâ ehli'l-bida' ve'z-zendaka* (Kahire: Mektebetü Feyyâz, 2008), 563.

⁸⁸ Şemseddîn İbn Tolun, *el-E'immetü'l-İsnâ 'aşariyye*, nşr. Salâhüddîn el-Müneccid (Beyrut: Dâru Sadr, 1958), 117.

ettikleri mekâna Cuma günleri gelip “Mehdî” ismiyle dua etmeyi âdet haline getirdiklerini ve Kânunî Sultan Süleyman’ın Bağdat’a hâkim olmasından sonra bu âdeti iptal ettiği belirterek⁸⁹ “on ikinci imamın âhircamanda zuhuru beklenen Mehdî olduğuna” dair görüşün Şîa’ya mahsus olduğuna işaret eder.

4.5. İmâm-ı Rabbânî (k.s.)

Müceddid-i elf-i sâni İmâm-ı Rabbânî (k.s.), Mehdî meselesi çerçevesinde On İki İmamı sevmenin Şîa’ya mahsus olmadığını belirtip onların fazileti hususunda geniş açıklamalarda bulunur. Allah Teâlâ’ya ulaştırılan yolları kurb-i nübüvvet ve kurb-i velâyet olmak üzere ikiye ayıran İmâm-ı Rabbânî, kurb-i velâyet tarikinin başının Hz. Ali el-Mürtezâ (Kerremellâhu Teâlâ vecheh) olduğunu ifade eder. İmâm-ı Rabbânî, bu yol ile feyz ve hidayet alan herkesin Hz. Ali vasıtasıyla buna ulaştığını ve Hz. Ali’nin bu makamın son noktası ve merkezi olduğunu belirtir. Hz. Ali’nin (k.v.) daha sonra bu büyük makamı sırasıyla Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e teslim ettiğini açıklayan İmâm-ı Rabbânî, bu ikisinden sonra da sırasıyla On İki İmamdan her birinin bu makama geldiğini ifade eder. O, “bu büyüklerin devrinde feyz ve hidayete ulaşanların onlar vasıtasıyla buna nail olmuşlardır. Bu zatların irtihalinden sonra da vaktin kutbu da dâhil olmak üzere insanların yine onların tavassutu ile vuslata ermişlerdir” der ve bu halin Abdülkâdir Geylânî’ye (k.s.) (öl. 561/1166) kadar devam ettiğini belirtir.⁹⁰ İmâm-ı Rabbânî, ayrıca müceddid-i elf-i sâni’nin kurb-i nübüvvet sayesinde sahip olduğu müstesnâ marifetlerin aynı bin yıl içinde gelecek Hz. Mehdî’ye de verileceğini açıklayıp⁹¹ Hz. Mehdî’nin faziletine ve ilminin büyüklüğüne işaret etmiştir.

Mehdî hakkındaki sahih hadislerin meşhur hatta mâna itibarıyla tevâtür derecesine ulaştığını⁹² açıklayan İmâm-ı Rabbânî, Hz. Mehdî’nin hicrî takvim itibarıyla bin yıldan sonra yüz senenin başında geleceğini⁹³ ifade etmekle birlikte bunun hangi yüz yıl olduğunu açıklamaz. Mehdî’nin öncüsü ve habercisi konumunda olan⁹⁴ İmâm-ı Rabbânî; “Bize bütün yazılarımızı âhircamanda gelecek olan Hz. Mehdî’nin (aleyhirrahme ve’r-rıdvân) okuyacağı ve hepsini makbul bulacağı bildirildi”⁹⁵ der. O, şeriatın zâhiri ve bâtını (tasavvuf) konusunda yaptığı bir kısım izahların, bazıları tarafından anlaşılmadığına işaret edip: “Bu hususta söylediklerimiz bugün çoğu insana göre akla uzak ve kabul edilmez gelse de (aklı kısa olanlar kabul etsin veya etmesin) bu büyük nimeti açıklamakta bir beis yoktur. Zira bu nispet bu şekilde inşallah yarın Hz. Mehdî’de ortaya çıkacaktır”⁹⁶ diyerek Mehdî ile irtibatına dikkat çeker. İmâm-ı Rabbânî, velayet makamının kendisiyle kemale ereceği va’d olunan Mehdî’nin (aleyhi’r-rıdvân) ikinci bin yılın içinde geleceğini ve Nakşibendî tarikatının silsilesinin onunla kemale erip tamamlanacağını belirterek kendisinin Rasûlullah (s.a.v.) ile Mehdî arasında *sıla* olduğuna işaret eder.⁹⁷

İmâm Rabbânî, Hz. Mehdî’nin yaşayacağı devirde, geçmişte benzeri görülmemiş bir şekilde bidatlerin yaygın hale geleceğine ve dinin esasına taalluk eden sünnetlerin terk edilip bidatlerin çok önemli dinî bir esas gibi kabul göreceğini ifade ederek o devirde gerçekleştirilecek teccidin zorluğuna işaret eder. Kendi devrinde bidate karşı verdiği mücadelenin ve yaptığı açıklamaların bidatlerin çok fazla yaygın hale gelmesinden dolayı yeterince anlaşılmadığını açıklayan İmâm-ı Rabbânî, benzer durumların Hz. Mehdî devrinde de olacağını ancak o devirde pek çok hakikatin daha iyi anlaşılacağını belirterek şöyle der:

“Ancak onlar, biz mi doğru yoldayız onlar mı doğru yolda? yarın anlayacaklar. Zira haberlerde geldi ki; va’d olunan Mehdî, dini terviç ve sünneti ihya etmek istediğinde, bidati güzel görüp onu dine ilhak ederek bidatle amel etmeyi âdet haline getirmiş beldenin âlimi (resmî dinî makam), söz konusu inancı sebebiyle şaşıracaktır. “Bu adam (Mehdî) dinimizi kaldırmak ve milletimizi yok etmek istiyor” diyecektir.”⁹⁸

⁸⁹ Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Yûsuf el-Karâmânî, *Ahbâru’l-düvel ve esrâru’l-uvel fi’l-târih*, nşr. Ahmed Hatîf-Fehmî Sa’d (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1992), 1/353.

⁹⁰ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 3/185.

⁹¹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 3/186.

⁹² İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 2/115.

⁹³ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 2/118.

⁹⁴ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 3/1.

⁹⁵ Kışmî, M. Haşim, *Berekât İmâm-ı Rabbânî ve Yolundakiler*, çev. A. Fârûk Meyân (İstanbul: Berekât Yayınevi, 1976), 227.

⁹⁶ İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûk es-Serhendî, *el-Mebde ve’l-Meâd* (Mektûbât’ın kenarında), 2/24.

⁹⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 1/229, 256.

⁹⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 2/234.

4.6. İsmail Hakkı Bursevî

İsmail Hakkı Bursevî, Osmanlı Devleti'nin son bulmasından yaklaşık üç asır önce (1705) yazdığı tefsirinde Osmanlı Hanedanı'nın diğer sultanların aslı ve hülâsası, onların devletinin diğer devletlerin neticesi olduğuna dikkat çeker ve onların devletinden sonra Hz. İsa ve Mehdî'ye kadar başka bir devletin olmayacağını belirtir. Osmanlıların son zamanlarında küfür ve fücür ehlinden olan Deccal'in ilk unsurları ve başlangıcı olan güçlerle savaşağını açıklayan Bursevî, Osmanlıların üstünlük ve faziletinin ataları Osman Gazî'nin Kur'an-ı Kerîm'e gösterdiği hürmet ve tazimi sebebiyle olduğuna işaret eder.⁹⁹ Bursevî, kıyamet alâmetlerini anlatırken Hz. İsa, Hz. Mehdî ve Deccal'in aynı devirde bulunacaklarına dikkat çektikten sonra Hz. Mehdî'nin bin üç yüzün başında (Miladi on dokuzuncu asrın sonuna doğru) geleceğini açıklar.¹⁰⁰

Osmanlı padişahlarının diğer hakanlar arasından seçilen mümtaz sultanlar olduğunu belirten Bursevî, onların devletinin İslâm devletlerinin sonuncusu olduğunu ve beklenen Mehdî'nin zamanına kadar süreceğini belirtir ve bu hususların ümmetin âlimlerinin büyükleri tarafından sahih kabul edildiğini ifade eder.¹⁰¹ Bursevî, "Elbette bizim ordularımız mutlaka galip gelecektir"¹⁰² mealindeki âyetin tefsirinde; "Benim ümmetinden hak üzerine savaşır düşmanlarına galip gelen bir topluluk devamlı olur. Onların sonuncusu Deccal ile savaşır"¹⁰³ şeklindeki hadis-i şerifi zikreder. Osmanlıların bu topluluğun sonuncusu olduğunu ifade eden Bursevî, Osmanlı'nın sonunda gelecek olan Hz. İsa ve Mehdî'nin ise sonun sonu (hâtimetül'l-hâtîme) olduğunu ve onlarda sonra (hâtimetü hâtimetil'l-hâtîme) kıyametin geleceğini açıklar.¹⁰⁴

⁹⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 3/253.

¹⁰⁰ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 8/286.

¹⁰¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 6/425.

¹⁰² Saffât 37/173.

¹⁰³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Cihâd" 4; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), "Cihâd" 17, "Fiten ve Melâhim" 99 (2/ 81, 4/497).

¹⁰⁴ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 7/498.

Sonuç

Kelamcılar ile mutasavvıflar, Mehdî meselesini hadis kaynaklarında yer alan bilgiler üzerine inşa etmekle birlikte kelamcılar, bu konuda fazla detaya ve yoruma girmeden konuyu ele almışlardır. Mehdî hakkındaki hadisleri dikkate alan bazı âlimler, ilgili hadislerin tevatür derecesine ulaştığını ifade edip “Mehdî'nin varlığını inkâr etmenin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ilgili hadislerini inkâr etmek manasına geleceğini” açıklarken bazıları, söz konusu hadislerin haber-i vâhid veya zayıf olduğuna dikkat çekmişlerdir. Mehdilik meselesini, Şîa'da olduğu gibi temel bir itikadî esas olarak görmeyen kelamcılar, konuyu genellikle kıyamet alâmetleri veya imamet başlığı altında incelemişlerdir.

Kelâmcılar arasında Mehdilik anlayışında farklılıklar olmakla birlikte, Ehl-i sünnet kelamcılar arasında bu konuda sükût edenler olduğu gibi Mehdî ile ilgili hadislerin bazısının sahih olduğunu belirterek Mehdî'nin geleceğini kabul edenler de bulunmaktadır. Bununla birlikte Mehdilik konusu, İmâmiyye Şîa'sının inancında olduğu gibi, Ehl-i sünnet itikadının merkezinde yer almamıştır. İmâmiyye'nin on ikinci imamın gizlendiği ve Mehdî olarak ortaya çıkacağı inancının aksine Ehl-i sünnet, Mehdî'nin âhîrzamanda dünyaya geleceğini, büyük bir velinin ve müceddidin sıfatlarına sahip olacağını ve İslâm'ı bidatlerden arındırarak tam manasıyla hâkim kıldıktan sonra vefat edeceğini açıklamıştır. Bu itibarla Hz. Peygamberin sünneti üzere hareket edecek olan Mehdî'den Hz. Peygamberin yaptığından daha fazlasını beklemenin ve Müslümanların üzerine düşen dinî mükellefiyetleri yerine getirmeden Mehdî tarafından işlerin düzeltilene inanmanın, Ehl-i sünnet'in Mehdî anlayışında bulunmadığını söylemek gerekir.

Araştırmamız esnasında mutasavvıfların kelamcılara nispetle Mehdilik konusuna daha çok ilgi duydukları ve eserlerinde konuya geniş yer verdikleri görülmüştür. Mehdilik meselesinde mutasavvıfların arasında özellikle Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin ayrı bir yeri olup sonraki pek çok mutasavvıf onun görüşlerine atıfta bulunmuştur. İbnü'l-Arabî'nin özellikle Mehdî'yi herkesin tanıyamayacağı ve hakikat ehlinden hususî zâtların keşif yoluyla Mehdî'yi bilip ona biat edeceği yönündeki açıklamaları sonraki tasavvuf ehli tarafından kabul görmüştür. Alâüddevle-i Simnânî'nin ifade ettiği ve Muhammed Pârsâ gibi tasavvuf ehli zevat tarafından da kabul gören “on ikinci imam Muhammed b. el-Hasan'ın insanlardan gizli olarak yaşayıp kutbiyyet makamına ulaştığı, bu makamda on dokuz sene kalıp vefat ettiği ve Medine'ye defnedildiği” şeklindeki ifadeler oldukça dikkat çekicidir.

Mehdî hakkındaki sahih hadislerin meşhur hatta mana itibarıyla tevatür derecesine ulaştığını açıklayan İmâm-ı Rabbânî, Hz. Mehdî'nin hicrî takvim itibarıyla bin yıldan sonra ve yüz senenin başında zuhur edeceğini söylemiş ama bunun hangi yüz yıl olduğunu açıklamamış olması konunun istismarına mâni olmaya yönelik olabilir. Aynı şekilde İsmail Hakkı Bursevî'nin Mehdî hakkında daha detaylı bilgiler vererek Hz. İsâ ve Mehdî'nin Osmanlı Devleti'ni takip eden senelerde geleceğini ifade etmesinin kaynağı, keşif yoluyla elde ettiği bir bilgi olması mümkündür.

Kaynakça

- Akın, Murat. “Günümüzde Bazı Marjinal Mehdi Tipler ve Söylem Analizleri” , *Kelam Araştırmaları Dergisi (KADER)*, 16/1 (2018).
- Aliyyü'l-kârî, Nûreddîn Alî b. Sultân Muhammed. *Dav'ü'l-meâlî fi şerhi Bed'i'l-Emâlî*. İstanbul: y.y., ts.
- Aliyyü'l-kârî Nûreddîn Alî b. Sultân Muhammed. *Mirkâtü'l-mefâtiḥ şerhu Mişkâti'l-mesâbih*. thk. Cemal Aytânî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Aliyyü'l-kârî Nûreddîn Alî b. Sultân Muhammed. *el-Meşrebü'l-verdî fi hakîkati'l-Mehdî*. Kahire: Matbaatü'l-Mütevekkil, 1278.
- Âlûsî, Hayruddîn Ebu'l-Berekât Numan b. Muhammed. *Ğâliyetü'l-Mevâiz*. Beyrut: 2005.
- Âmidî, Seyfüddîn. *Ebkârü'l-efkâr fi usûli'd-dîn*. nşr. Ahmed Muhammed el-Mehdî. Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2004.
- Azimâbâdî, Ebü't-Tayyîb Şemsü'l-Hak Muhammed. *Avnü'l-mâbüd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. Medîne: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1968.
- Berbehârî, Ebû Muhammed Hasen b. Alî Halef. *Şerhu Kitâbi's-Sünne*. nşr. Hâlid b. Kâsım. Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1993.
- Berzencî, Muhammed b. Resûl el-Hüseynî. *el-İşâ'a li eşrâti's-sâ'a*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2005.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u ş-şâhiḥ*. nşr. Muhibbüddîn el-Hatîb. 4 Cilt. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1400.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. İstanbul: Matbaatu'l-Osmâniyye, 1926.
- Dahlân, Ahmed b. Zeynî. *Fütuhâtü'l-İslâmiyye ba'de mudiyyi'l-fütuhâti'n-nebeviyye*. Kahire: Matbaatü'l-Mîriyye, 1323.
- Diyarbakrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen. *Târihu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefîs*. Kahire: Matbaatu Osmân Abdurazâk, 1302.
- Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-Me'arif, 1424.
- Ebû Ya'lâ el-Ferrâ. *el-Mu'temed fi usûli'd-dîn*. nşr. Vedî' Zeydân Haddâd. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1974.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasen. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*. nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid. Beyrut: Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1990.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir. *Kâmûs Tercemesi*. çev. Âsım Efendî. İstanbul: 1305.
- Gümüšoğlu, Hasan. *Müceddid-i elf-i sâni İmam-ı Rabbânî ve Ehl-i sünnet Davası*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2021.
- Gümüšoğlu, Hasan. *İntikalinden İlğasına Osmanlı'da Hilâfet*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2011.
- Hâce Muhammed Pârsâ. *Faslü'l-Hitâb*. Taşkent: y.y., 1330.
- Hâce Muhammed Pârsâ. *Tevhide Giriş*. trc. Ali Hüsrevoğlu. İstanbul: Erkam Yayınları, 1988.
- Hâkim en-Nisâbü'rî. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Heytemî, Ahmed b. Hacer el-Mekkî. *el-Kavlü'l-muhtasar fi alâmâti'l-Mehdiyyi'l-muntazar*. thk. Mustafa Âşûr. Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.
- Heytemî, Ahmed b. Hacer el-Mekkî. *es-Savâ'iku'l-muhrika fi'r-red alâ ehli'l-bida' ve'z-zendaka*. Kahire: Mektebetü Feyyâz, 2008.
- Hüseyn Enîsî. *Menâkıb-ı Akşemseddîn*. İBB. AK. OE.Yz. 0601.

- İbn Babeveyh Ebû'l-Hasen Ali Kummî. *el-İmâme ve't-tebsire*. Kum: Medresetü'l-İmâm el-Mehdi, 1363.
- İbn Ebî Ya'lâ, Muhammed. *Tabakâtu'l-Hanâbile*. nşr. Muhammed Hâmîd. Kahire: Matbaatü's-sünneti'l-Muhammediyye, 1342.
- İbn Haldun, Abdurrahman. *Mukaddime*. Beyrut: Dâru'l-Belhî, 1992.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4 Cilt. Beyrut: Dâru Tayyibe, 1986.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed. F. Abdülbâkî, 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi kütübi'l-Arabiyye, 1954.
- İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdr, 1300.
- İbn Tolun, Şemseddîn. *el-E'immetü'l-İsnâ 'aşariyye*. nşr. Salâhüddîn el-Müneccid. Beyrut: Dâru Sadr, 1958.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *eş-Şeceretü'n-Nu'maniyye (fi Devlet-i Osmâniyye) bi Şerh-i Sadreddîn el-Konevî*. nşr. Asım İbrâhim el-Keyyâlî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*. nşr. Ahmed Şemseddin. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İbnü'l-Münâdî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ca'fer. *Kitâbü'l-Melâhim*. Kum: y.y., 1418.
- İmâm-ı Rabbânî, Ahmed Fâruk es-Serhendî. *Mektûbat*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.
- İmâm-ı Rabbânî, Ahmed Fâruk es-Serhendî. *el-Mebde ve'l-Meâd*, (Mektûbat'ın kenarında). İstanbul: ts.
- İsfehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- İsfehânî, Şemsüddîm Mahmûd b. Abdirrahîm. *Teşyîdü'l-kavâid fi şerhi Tecrîdi'l-akâid*. nşr. Hâlid b. Hammâd el-Advânî. Kuveyt: Dâru'd-Diyâ, 2012.
- Karâmânî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yûsuf. *Ahbâru'd-düvel ve esrâru'l-uvel fi't-târîh*. nşr. Ahmed Hatît- Fehmî Sa'd. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1992.
- Kâşifu'l-Gitâ, Şeyh Muhammed el-Hüseyn. *Aslu's-şîa ve usûluhâ*. Beyrut: y.y., 1990.
- Kevserî, M. Zâhid. *Nazra âbire fi mezâimi men yünkiru nüzûle İsa aleyhi's-selâm kable'l-âhire*. Kahire: y.y., 1987.
- Kişmî, M. Haşim. *Berekât İmâm-ı Rabbânî ve Yolundakiler*. çev. A. Fâruk Meyân İstanbul: Berekât Yayınevi, 1976.
- Kummî, Sa'd b. Abdullah. *Kitâbü'l-Makâlât ve'l-fırak*. nşr. Muhammed Cevâd Mezkûr. Tahran: y.y., Merkez İntişarât İlmi, 1982.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *et-Tezkire fi ahvâli'l-mevtâ ve'l-âhire*. Riyad: Mektebetü Dâru'l-Minhâc, 1425.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 1959.
- Kutluay, İbrahim. "İmâmiyye Şîası Hadis Literatüründe Mehdîye Dair Rivayetlerin Sünnî Kaynaklarla Mukayesesi: Mehdî Telakkisi Ehl-i Sünnet'e Şîa'dan mı Geçti?" *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*. ed. Mehmet Tıraşçı vd. 399-432. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018.
- İbnü'l-Münâdî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ca'fer. *Kitâbü'l-Melâhim*. Kum: y.y., 1418.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc en-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-şahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Matbatü'l-âmire, 1329.
- Molla Câmi, Abdurrahman. *Tercüme-i Nefahâtü'l-üns*. trc. Lâmiî Çelebi. İstanbul: y.y., 1289.
- Necmeddin Ca'fer b. Muhammed el-Askerî. *el-Mehdiyyü'l-mev'ûd el-müntazar inde ulemâi Ehl-i sünnet ve'l-İmâmiyye*. Beyrut: Dâru'z-Zehrâ, 1977.

- Neseî, Ebû'l-Mu'in Meymun b. Muhammed. *Tebîrâtü'l-edille fî usûli'd-dîn*. nşr. Claude Salâme. Dimaşk: İstitut Français, 1993.
- Neseî, Ebû'l-Mu'in Meymun b. Muhammed. *Kitâbü't-Temhîd li-kavaîdi't-tevhîd*. nşr. Habîbullâh Hasan Ahmed. Kahire: Dâru't-Tibâati'l-Muhammediyye, 1986.
- Neseî, Ebû Mutî' Mekhûl b. el-Fazl. *er-Red alâ ehli'l-bida ve'l-ehvâ*, nşr. Marie Bernard Kahire: y.y., 1980.
- Nevbahtî, Ebû Muhammed Hasan b. Mûsa b. Hasan. *Fıraku'ş-Şîa*. Necef: y.y., 1936.
- Pezdevî, Ebû Yûsr Muhammed. *Usûlü'd-dîn*. nşr. H.P. Lins. Kahire: Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, 1963.
- Râgıb Paşa, *Tahkik ve Tefvik*. İBB. A.K. No: K-0117.
- Râzî, Fahreddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Semerkindî, Nasr b. Muhammed Ebu'l-Leys. nşr. Ali M. Muavvid-Adil. A. Abdülmevcûd. *Tefsîru Semerkandî (Bahru'l-ulûm)*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Simnânî, Alâüddeve, *el-Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve*. nşr. Necîb Mâyil Herevî. Tahran: y.y., 1404.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *el-Arfü'l-verdî fî ahbâri'l-Mehdî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Şa'rânî, Abdulvahhâb. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1988.
- Şa'rânî, Abdulvehhâb. *el-Yevâkîd ve'l-cevâhir*. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1959.
- Şa'rânî, Abdulvehhâb. *Keşfü'l-gumme an cemû'l-ümme*. Kahire: ts.
- Serrâc, Ebû Nasr. *el-Lüma'*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, 1960.
- Şemseddîn Samî. *Kâmûs-ı Türkî*. Dersâadet: 1317.
- Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Babeveyh el-Kummî. *Şî-İmamiyyenin İnanç Esasları*. trc. E. Ruhi Fıglalı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin. *İslâm'da Şîa*. trc. Kadir Akaras. İstanbul: Kevser Yayınları, 1993.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî 'ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*. nşr. Ahmed Suphi Furat. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985.
- Teftâzânî, Sadeddîn Mesud b. Ömer. *Şerhu'l-Makâsîd*. nşr. Abdurrahman Umeyrâ. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1989.
- Teftâzânî, Sadeddîn Mesud b. Ömer. *Şerhu'l-Akâid*. Dersâadet: Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniye Matbaası, 1326.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. Sevre. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Matbaatu Mustafa el-Mebânî, İkinci Basım, 1978.
- Yâfî, Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullah el-Yemenî. *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yakzân fî ma'rifeti havâdisi'z-zamân*. nşr. Halil el-Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Mehdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/373. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Zikatvârî, Alâüddin Ali Dede. *Muhâzaratü'l-evâil ve müsâmeratü'l-evâhir*. Beyrut: y.y., ts.